

Vergaderjaar 2000–2001

27 017

Homo-emancipatiebeleid

Nr. 2

BRIEF VAN DE STAATSSECRETARIS VAN VOLKSGEZONDHEID, WELZIJN EN SPORT

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 13 februari 2001

Hierbij bied ik u, namens het kabinet en in mijn hoedanigheid van coördinerend bewindspersoon voor het homo- en lesbisch emancipatiebeleid, de nota Homo-emancipatiebeleid aan. Aan deze nota is een bijlage gehecht met de antwoorden op de 99 kamervragen die de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport mij heeft gesteld naar aanleiding van de notitie homo-emancipatiebeleid d.d. 8 februari 2000 (zie 27 017, nr. 3).

Zowel uit de aard en het aantal van deze vragen als uit informele gesprekken met de vaste commissie voor VWS heb ik geconcludeerd dat de wens uitging naar een integrale voortgangsnota over het homo-emancipatiebeleid.

In mijn brief aan de vaste commissie van 23 mei 2000 (DBO/CB-U-2074248) heb ik deze conclusie bevestigd en een nota toegezegd met een beschrijving van het gevoerde en voorgenomen kabinetsbeleid met betrekking tot de homo/lesbische emancipatie.

Met bijgaande nota wordt deze toezegging nagekomen.

De Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport,
A. M. Vliegthart

NOTA HOMO-EMANCIPATIEBELEID

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Deel 1 Nieuw beleid	5
1. Beleid blijft noodzakelijk	5
2. Gelijke-behandelingswetgeving: de AWGB en artikel 13 van het Verdrag van de Europese Gemeenschap	6
3. Uitgangspunten nieuw homo-emancipatiebeleid	7
4. Beleidsvoornemens	9
4.1 Onderzoek en monitoring	9
4.2 Diversiteitsbeleid	11
4.3 Concentratie van kennis: expertisecentrum, documentatiecentrum en expositieruimte	14
4.4.1 Homospecifiek beleid: kwetsbare groepen	16
4.4.2 Homospecifiek beleid: hulpverlening en sport	18
4.5 Internationaal	20
5. Samenvatting voornemens en begroting	22
Deel 2 Voortgangsrapportage beleidsimplementatie	24
1. Wet- en regelgeving	24
1.1 Relatiewetgeving	24
1.2 Adoptie door lesbisch of homoseksueel paar	25
1.3 Gezamenlijk gezag van rechtswege	25
1.4 Erfrecht	25
1.5 Fiscale wet- en regelgeving	26
1.6 Pensioenrechten	26
1.7 Vreemdelingenrecht	27
1.7.1 Toelating in het kader van het asielbeleid	27
1.7.2 Reguliere toelating	28
2. Internationaal homo- en diversiteitsbeleid	29
2.1 Algemeen: mensenrechten centraal	29
2.2. Europese Unie activiteiten in het kader van artikel 13 Verdrag EG	29
2.3 EU Kaderprogramma voor de Volksgezondheid	29
2.4 Raad van Europa	29
2.5 Overig multilateraal beleid	30
2.6 Midden- en Oost-Europa	30
2.7 Ontwikkelingssamenwerking	31
2.8 Inzet voor gelijkberechtiging van personeelsleden van internationale organisaties	31
3. Jeugd en onderwijs	32
4. Arbeid	34
4.1 Bevordering verdraagzaamheid op de werkvloer	34
4.2 Politie	35
4.3 Defensie	35
4.4 Homobeleid in asielzoekerscentra	36
4.5 Homobeleid in penitentiaire inrichtingen	36
5. Gezondheidszorg en ziektepreventie	36
6. Sport	37

Inleiding

Voorgeschiedenis

De laatste kabinetsnota over het homoseksueel en lesbisch emancipatiebeleid was de beleidsbrief Overheidsbeleid en Homosexualiteit uit 1988 (TK, 1987–1988, 19 504, nr. 11). Daarna zijn voortgangsrapportages gevolgd. In 1991 is een brede voortgangsrapportage gepubliceerd (TK, 1991–1992, 19 504, nr. 19) en in 1993 een voortgangsverslag van VWS («Nader bericht over het homo-/lesbisch emancipatiebeleid in de jaren negentig in relatie tot «Samen werken langs nieuwe wegen» WVC, maart 1993). Tenslotte is in februari 2000 de notitie verschenen over de voortgang van het homo-emancipatiebeleid op het gebied van ouderen, jongeren, onderwijs en allochtonen (TK, 1999–2000, 27 017, nr. 1). In reactie op de vele vragen die zijn gesteld naar aanleiding van deze notitie heeft de Staatssecretaris van VWS als coördinerend bewindspersoon voor het homo-emancipatiebeleid een integrale nota inzake het homo-emancipatiebeleid toegezegd. Met deze nota wordt de toezegging nagekomen.

De nota is voorbereid door de Interdepartementale Werkgroep Overheidsbeleid en Homoseksualiteit (IWOH) en totstandgekomen na overleg met betrokken organisaties in het veld. Op 8 september 2000 heeft de IWOH daartoe een werkconferentie georganiseerd waar organisaties en deskundigen onder leiding van de Directeur-Generaal Welzijn & Sport hun suggesties en wensen kenbaar konden maken.

NISSO-onderzoek

In de nota is veel gebruik gemaakt van de resultaten van een inventariserend onderzoek door het Nederlands Instituut voor Sociaal Sexuologisch Onderzoek (NISSO).

Om te kunnen beoordelen welke problemen zich (nog) voordoen ten aanzien van de homo-emancipatie en -participatie en in welke omvang, had VWS in 1999 aan het NISSO opdracht gegeven alle onderzoeksrapporten te inventariseren en te analyseren die de afgelopen tien jaar op het terrein van homoseksualiteit zijn verschenen.

In die periode blijkt een groot aantal sociaal-wetenschappelijke studies te zijn verricht. Veel onderzoek is klein van omvang en onder selectieve groepen respondenten uitgevoerd. Maar er zijn ook onderzoeken gedaan die wel voldoende omvangrijk en representatief zijn of voldoende kwalitatief en diepgaand om daarop besluiten tot beleidsontwikkeling en verder onderzoek te kunnen baseren. In het vervolg van de tekst zal regelmatig aan de resultaten van dit NISSO-onderzoek worden gerefereerd, waarbij in de voetnoten de oorspronkelijke onderzoeksrapporten staan vermeld. Het rapport van het NISSO-onderzoek wordt in februari 2001 gepubliceerd en wordt ook aan de Tweede Kamer aangeboden.

Opzet nota

Deze nota heeft een tweeledig karakter: die van beleidsbrief, met voornemens voor de toekomst, en die van voortgangsrapportage waarin wordt teruggeblikt op het verleden.

In het *eerste deel* wordt uiteengezet waarom het kabinet aandacht voor het homo-emancipatiebeleid nodig blijft vinden, daarna volgt een beschrijving van de uitgangspunten voor de wijze waarop het kabinet dit beleid wil aanpakken en tenslotte wordt de inhoud van de nieuwe beleidsvoornemens gepresenteerd.

In het *tweede deel* wordt verslag gedaan van de activiteiten die door het rijk in de afgelopen twee jaar zijn uitgevoerd op het terrein van het homo-emancipatiebeleid, voorzover ze niet reeds in de homonotitie van februari 2000 aan de orde zijn gekomen.

In de *bijlage* bij deze nota tenslotte staan de antwoorden op de 99 kamervragen die zijn gesteld naar aanleiding van de notitie homo-emancipatiebeleid van februari 2000. In de antwoorden is, waar mogelijk, gerefereerd aan de nota.

Gebruik van het begrip seksuele voorkeur

In de wet- en regelgeving en in de literatuur worden de begrippen homo-seksuele voorkeur, gerichtheid of geaardheid door elkaar gebruikt.

In de Nederlandse wet- en regelgeving, waarvan de Algemene wet gelijke behandeling (AWGB) in dit verband vooral relevant is, is sprake van gerichtheid.

De in de Europese regelgeving gehanteerde term sexual orientation is tot nu toe vertaald in geaardheid. Bij de implementatie van artikel 13 van het EG-Verdrag in de Nederlandse regelgeving zal de term gerichtheid worden gebruikt.

Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen gebruiken zelf het liefst voorkeur, omdat daarmee, beter dan met geaardheid of gerichtheid, wordt weergegeven dat homoseksualiteit een individuele keuze en een leefstijl is en niet een aangeboren, statische identiteit. Daardoor is dit begrip ook toepasbaar op mensen die zichzelf, ondanks hun gevoelens van aantreking, niet als homoseksueel of lesbisch beschouwen.

De keuze voor het ene of andere begrip heeft geen juridische consequenties.

Hier is gekozen voor het begrip voorkeur. Alleen in teksten met betrekking tot de AWGB en Europese wetgeving wordt de in dat verband gebruikelijke terminologie gehanteerd.

1. Beleid blijft noodzakelijk

De doelstelling van het homo-/lesbisch emancipatiebeleid in de afgelopen jaren was het bereiken van een situatie waarin mensen, ongeacht hun seksuele voorkeur, op voet van gelijkheid aan alle facetten van het maatschappelijk leven kunnen deelnemen.

Dit beleid is succesvol geweest. De maatschappelijke tolerantie ten aanzien van homoseksualiteit is in het laatste decennium steeds verder toegenomen. Nederlanders vinden tegenwoordig in overgrote meerderheid dat homoseksuelen zoveel mogelijk hun leven op hun eigen manier moeten kunnen leiden en ook dezelfde rechten zouden moeten hebben zoals bij het verkrijgen van woonruimte en het van elkaar erven.¹ In dit maatschappelijk klimaat richtte het homo-emancipatiebeleid zich op het bereiken van juridische gelijkberechtiging. In de in 1994 ingevoerde Algemene wet gelijke behandeling is het verbod op het maken van onderscheid ook betrokken op homoseksuele gerichtheid. De openstelling van het burgerlijk huwelijk en de mogelijkheid van adoptie en gezamenlijk ouderlijk gezag voor partners van hetzelfde geslacht vormen een wezenlijke bijdrage aan de homo-emancipatie.

Volgens Duyvendak² komen in tijden van tolerantie twee vergelijkbare opstellingen voor van voorheen gediscrimineerde groepen. De ene attitude is die van aanpassing en van relativering van de eigen identiteit van deze minder wordt gediscrimineerd. De andere opstelling is dat de nieuw verworven ruimte met beide handen wordt aangegrepen om zichzelf te manifesteren. Door de geslaagde emancipatie is homoseksualiteit gewoon geworden en als reactie daarop zowel zichtbaar als onzichtbaar.

Uiteraard is in het maatschappelijk verkeer de seksuele voorkeur dikwijls niet relevant. Veel homoseksuele mannen en lesbische vrouwen willen er trouwens ook voor kunnen kiezen om niet voor hun seksuele voorkeur uit te komen. Het risico van onzichtbaarheid is echter dat de heteronorm vanzelfsprekend blijft. Er wordt dan in situaties dat het er wel toe doet, geen recht gedaan aan de gevoelens van de persoon met homoseksuele, biseksuele of lesbische voorkeur. Ook een tolerante hetero is zich vaak onbewust van de impliciete vooringenomenheid van zijn houding en gedrag. Bovendien glijdt tolerantie gemakkelijk af naar onverschilligheid, zeker in een klimaat van sterke individualisering.

In Nederland hebben homoseksuelen veel ruimte om hun eigen identiteit «trots» te manifesteren. Roze zaterdag en Gay games zijn even gewoon als bloemencorso en Sinterklaasintocht. De Gay Pride met zijn exuberant geëtaleerde homoseksualiteit is een vrolijk festival voor de hele stad geworden. Maar de grotere zichtbaarheid van homoseksualiteit heeft ook een keerzijde, vooral door het extreme beeld dat door sommige subgroepen wordt opgeroepen en in de media gepresenteerd. Er zijn negatieve reacties, uiteenlopend van een zekere «homomoeheid» tot aperte homovijandigheid. Actie roept nu eenmaal reactie op, waarbij latent aanwezige vooroordelen de kop op kunnen steken. Zo kan bijna iedere homoseksuele man of lesbische vrouw uit eigen ervaring of uit die van de naaste omgeving voorbeelden geven van anti-homoseksueel gedrag. Uit een onderzoek, in 1998 uitgevoerd door het Steunpunt Anti Discriminatie Utrecht onder COC-leden³, blijkt dat 2/3 van de respondenten wel eens is uitgescholden. Vooral homoseksuele en lesbische stellen die in het openbaar tonen dat ze een stel zijn, worden uitgescholden. Ook buurtbewoners maakten zich hieraan schuldig. Achtendertig procent van de mannen en 26% van de vrouwen heeft te maken gehad met geweld in het openbaar, zoals slaan en mishandeling.

¹ SCP. Sociaal en Cultureel rapport, '92 en '96. Rijswijk/Den Haag: SCP/VUGA; Wildmer, E.D., Treas, J. & Newcomb, R. (1998). *Attitudes Toward Nonmarital Sex in 24 Countries*. The Journal of Sex Research, 35, 349–358.

² Sunier, T., Duyvendak, J.W., e.a. (2000). *Emancipatie en subcultuur, Sociale bewegingen in België en Nederland*. Amsterdam, Instituut voor Publiek en Politiek.

³ Braven, B. den, Dijkman, P. & Rubio, M. (1998). «Niet ernstig genoeg?» Utrecht: Steunpunt Anti Discriminatie Utrecht.

Voor het grootste deel van deze groep waren deze ervaringen niet éénmalig.

Gevolg is dat velen het weer minder vanzelfsprekend gaan vinden om voor hun homoseksualiteit uit te komen, uit angst voor afwijzende reacties uit hun directe omgeving en voor nadelen voor hun maatschappelijke positie.

Daarbij komt dat de Nederlandse bevolking van samenstelling is veranderd en met de instroom van mensen uit allochtone culturen en religies zijn ook gedrag en houding ten aanzien van homoseksualiteit diverser geworden. De tolerantie ten aanzien van homoseksualiteit is in niet-westerse culturen over het algemeen geringer dan die in de Nederlandse cultuur. Hoewel er geen onderzoek is waarin de houding van autochtone Nederlanders wordt vergeleken met die van verschillende allochtone groepen, suggereert de beperkte informatie uit voornamelijk kwalitatief onderzoek onder Surinaamse, Turkse en Marokkaanse mannen, dat deze houding onder allochtonen minder positief is.¹ Grootschalig onderzoek onder scholieren laat eveneens zien dat de houding van allochtone leerlingen minder positief is dan die van autochtone leerlingen.²

Volwaardige acceptatie van de homoseksuele, lesbische en biseksuele leefstijl is derhalve geen stabiele toestand. De maatschappelijke waardering van homoseksualiteit is onderhevig aan een continu proces van dominantie en aanpassing, van onderdrukking en emancipatie, van tolerantie en onverdraagzaamheid. De opgaande lijn naar grotere acceptatie is geen gegeven, terugval is mogelijk. Vergeleken met de wijdverbreide homodiscriminatie in het buitenland zijn de maatschappelijke tolerantie en gelijkberechtiging van homoseksuelen in Nederland uniek. Het kabinet realiseert zich dat deze relatief recente verworvenheden niet vanzelfsprekend zijn en met de nodige waakzaamheid dienen te worden behoeft. Ook in Nederland kan homovijandigheid weer de kop opsteken.

2. Gelijke-behandelingswetgeving: de AWGB en artikel 13 van het Verdrag van de Europese Gemeenschap

Voor de wijze waarop het kabinet het homo-emancipatiebeleid wil vormgeven zijn de resultaten van de homo-emancipatie en de aard en omvang van de nog bestaande problematiek twee bepalende factoren. Een derde factor van belang is de nationale en internationale wet- en regelgeving op het terrein van gelijke behandeling.

In de AWGB is de gelijke behandeling op een aantal terreinen en met betrekking tot een aantal kenmerken van personen – waaronder de seksuele gerichtheid – wettelijk geregeld.

Met het op 1 mei 1999 in werking getreden Verdrag van Amsterdam is een nieuw artikel 13 in het EG-Verdrag opgenomen. Dit artikel geeft de Raad de bevoegdheid op voorstel van de Commissie en na raadpleging van het Europese parlement, maatregelen te nemen om discriminatie tegen te gaan, niet alleen op grond van geslacht, ras, godsdienst, leeftijd en handicap, maar ook op grond van seksuele geaardheid. Nederland acht het van groot belang dat op EU-niveau gelijke behandelingsnormen tot stand komen voor de genoemde discriminatiegronden, ook met het oog op de toekomstige uitbreiding van de Europese Unie. Immers, gelijke behandeling betreft een fundamentele waarde die door alle lidstaten en burgers gerespecteerd dient te worden. Nederland is daarom verheugd dat de EU inmiddels twee richtlijnen en een programma ter uitwerking van artikel 13 heeft aangenomen. De eerste richtlijn betreft een richtlijn die discriminatie op het werk verbiedt. Het gaat om toegang tot arbeid, promotiekansen, arbeidsvoorwaarden, beroepsopleidingen, beloning en ontslag. De tweede betreft een richtlijn voor de tenuitvoerlegging van

¹ Abrahams, R. (1997). *Seksuele relaties en beschermgedrag onder Surinaams-Hindoestaanse mannen*. Delft: Eburon; Everaert, H.A., & Lamur, H.E. (1993). *Alles wat geheim is is lekker: seksuele relaties en beschermingsgedrag van Turkse mannen*. Amsterdam: Het Spinhuis; Gelder, P. van, & Lamur, H.E. (1993). *Tussen schaamte en mannelijkheid: seksualiteit en beschermingsgedrag van Marokkaanse mannen*. Amsterdam: Het Spinhuis; Vries, J. de (1998). *Verschillen verkend*. Utrecht: Forum.

² Brugman, E.; Goedhart, H.; Vogels, T.; Zessen, G. van (1995). *Jeugd en Seks 95*. Utrecht: SWP.

gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming en het communautair actieprogramma is een programma gericht op de bestrijding van discriminatie (2001–2006). In de brief van 1 mei 2000 aan de Tweede Kamer is uitgebreid ingegaan op de voorstellen van de Commissie (TK, 1999–2000, 22 112, nr. 155).

Implementatiewetgeving van beide richtlijnen zal voor een belangrijk deel worden opgenomen in de AWGB. De AWGB bevat voor een aantal non-discriminatiegronden regels die vergelijkbaar zijn met de bepalingen uit de beide Europese richtlijnen. Consequenties voor de Nederlandse regelgeving zijn daarom met name te verwachten voor de niet in de AWGB opgenomen discriminatiegronden leeftijd en handicap. Voor deze twee non-discriminatiegronden zijn aparte wetgevingstrajecten in gang gezet.

De belangrijkste uitbreiding van de AWGB op grond van de richtlijnen betreft: de definitiebepaling (direct en indirect onderscheid), de verschuiving van de bewijslast, de civiel- en administratiefrechtelijke sanctiebepalingen en de victimisatie-bepaling. Deze laatste bepaling dient ter bescherming van werknemers tegen ontslag of andere benadeling door de werkgever als reactie op een klacht of een gerechtelijke procedure over ongelijke behandeling. In de AWGB is de bescherming tegen victimisatie-ontslag geregeld in artikel 8, eerste lid. Deze bepaling heeft uitsluitend betrekking op de werknemer, die een beroep doet op gelijke behandeling en vervolgens wordt ontslagen en niet op andere werknemers die voor de gediscrimineerde werknemer optreden als getuige en daarom worden achtergesteld. Bovendien heeft artikel 8 AWGB uitsluitend betrekking op ontslagbescherming. De richtlijn gaat dus verder.

In de definitiebepaling is ook een voorziening opgenomen waardoor intimidatie («harassment») verband houdend met een van de discriminatiegronden, tevens onder het begrip discriminatie valt. In de Nederlandse gelijke-behandelingsregelgeving ontbreekt tot nu toe een dergelijke bepaling. Wel is het een vaste lijn van oordelen van de Commissie gelijke behandeling om discriminerende bejegening en seksuele intimidatie op de werkplek onder verboden onderscheid bij de arbeidsvoorwaarden (artikel 5 lid 1 sub d AWGB) te rekenen.

De richtlijnen staan niet in de weg aan de bevoegdheid van Lidstaten om positieve actie te voeren op basis van de genoemde discriminatiegronden.

Op dit moment wordt het kabinetsstandpunt omtrent de evaluatie van de AWGB interdepartementaal voorbereid. Het is de bedoeling om de implementatie van de genoemde Europese gelijke-behandelingsrichtlijnen en de wijzigingen die zullen voortvloeien uit de evaluatie van de AWGB zoveel mogelijk in een gezamenlijk wetgevingstraject te behandelen.

3. Uitgangspunten nieuw homo-emancipatiebeleid

Samengevat gaat het nieuwe homobeleid uit van de volgende situatie:

- Seksuele voorkeur is onderdeel van de discriminatiegronden waarop de nationale en internationale gelijke-behandelingswetgeving is gericht.
- In het kielzog van deze brede gelijke-behandelingswetgeving wordt het beleid om gelijke behandeling in de praktijk te implementeren breder van aanpak. Er wordt diversiteitsbeleid ontwikkeld dat zich richt op meerdere discriminatiegronden tegelijk, in aanvulling op beleid dat specifiek is gericht op de gelijke behandeling van vrouwen, allochtonen, ouderen, homoseksuele mannen en vrouwen of gehandicapten; homobeleid is onderdeel van dit diversiteitsbeleid.
- Er is specifieke wetgeving tot stand gekomen die alleen is gericht op de gelijke behandeling van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen.

- De maatschappelijke tolerantie is thans groot, maar blijft een voortdurend punt van aandacht.
- Wetenschappelijk onderzoek laat nog een achterstelling zien van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en biseksuele mannen en vrouwen, vooral als ze minder zelfredzaam zijn. Het gaat hierbij met name om jongeren, ouderen en personen die afhankelijk zijn van zorg- en welzijnsvoorzieningen. Ook komt homodiscriminatie voor in organisaties met een sterke heterocultuur, zoals in sommige werkorganisaties en sportverenigingen.
- Ook al is er in de EU en in de Raad van Europa veel aandacht voor non-discriminatie en gelijke behandeling, toch blijft homoseksualiteit in veel landen een reden voor discriminatie en zelfs voor strafrechtelijke vervolging. Nederland kan op het terrein van de homo-emancipatie een voortrekkersrol vervullen.

Tegen deze complexe achtergrond van bepalende factoren hecht het kabinet aan een genuanceerde benadering van het homo-emancipatiebeleid.

Het doel blijft bescherming van de menselijke waardigheid en deelname aan het maatschappelijk leven op voet van gelijkheid, ongeacht seksuele voorkeur.

Het kabinet kiest voor de volgende uitgangspunten:

- 1) Het behoud van de resultaten die op dit terrein zijn behaald en – daarmee nauw samenhangend – het instandhouden van een permanente waakzaamheid op signalen van afnemende tolerantie. Het verbod op discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen behoort tot de niet-onderhandelbare normen in de Nederlandse samenleving. Dit betekent structurele monitoring van gedrag en houding van bevolking en maatschappelijke instellingen op intolerantie en achterstelling en onderzoek van verschillen in maatschappelijke positie tussen homo- en heteroseksuele personen.
- 2) De benadering van het homobeleid als aspect van diversiteitsbeleid; hierin wordt beleid gericht op gelijke behandeling en voorkoming van discriminatie op verschillende discriminatiegronden gecoördineerd ontwikkeld.
- 3) De concentratie en versterking van de expertise op het terrein van homoseksualiteit zowel ten behoeve van de inbreng van het homoseksuele aspect in het diversiteitsbeleid als ten behoeve van de ontwikkeling en implementatie van homospecifiek beleid op landelijk en lokaal niveau.
- 4) Het ontwikkelen van specifiek homobeleid op die terreinen die inherent zijn aan de homoseksuele leefstijl of waar onderzoek de wenselijkheid daartoe heeft aangetoond.
- 5) Het continueren van de internationale voortrekkersrol van Nederland op het terrein van de homo-emancipatie.

Het kabinet heeft deze uitgangspunten geoperationaliseerd in een aantal beleidsvoornemens. De staatssecretaris van VWS zal, in haar hoedanigheid van coördinerend bewindspersoon voor dit beleidsterrein, zorgdragen voor de bewaking van genoemde uitgangspunten en voor het stimuleren en coördineren van de uitvoering van de beleidsvoornemens. De voorgenomen activiteiten zijn hieronder zoveel mogelijk gegroepeerd in de bovengenoemde volgorde. Maar soms is die groepering arbitrair. Dat is het geval als op één voornemen meerdere uitgangspunten van toepassing zijn.

4 Beleidsvoornemens

4.1 Onderzoek en monitoring

Voor een adequate ontwikkeling van homo-emancipatiebeleid is het nodig om over de nodige informatie te beschikken met betrekking tot:

- veranderingen in de houding van de Nederlandse bevolking ten aanzien van homoseksualiteit,
- de maatschappelijke positie van homoseksuele personen (m/v) in vergelijking met heteroseksuele personen,
- nieuwe ontwikkelingen in de homoseksuele en lesbische leefwereld,
- de resultaten van gevoerd homo-emancipatie- en diversiteitsbeleid.

Bevolkingsonderzoek

Het inventariserend onderzoek van het NISSO heeft duidelijk gemaakt dat in de afgelopen jaren op het gebied van homoseksualiteit het nodige onderzoek is verricht. De meeste onderzoeken zijn echter kleinschalig, niet-representatief en beschrijvend van aard. Dientengevolge is de beleidsrelevantie vaak gering, omdat op deze wijze problemen wel worden vastgesteld, maar onvoldoende zicht wordt gegeven op een effectieve en efficiënte oplossing. Deze inventarisatie heeft ook duidelijk gemaakt hoe vruchtbaar het is om bij grootschalig, niet op homoseksualiteit gericht onderzoek, een vraag naar seksuele voorkeur en gedrag op te nemen. Voorbeelden zijn het NEMESIS- en het AbvaKabo-onderzoek. De gegevens van één onderzoek hebben relevantie voor twee populaties. Het zou dus efficiënt zijn om vragen over seksuele voorkeur en gedrag systematisch op te nemen in door de rijksoverheid gefinancierde onderzoeken op het gebied van welzijn en gezondheid, waarbij met omvangrijke steekproeven wordt gewerkt en waar uiteenlopende demografische variabelen worden gemeten. De analyse van de aldus verkregen gegevens vanuit het perspectief van homoseksualiteit en de rapportage daarover zouden dan onafhankelijk kunnen plaatsvinden. Met het SCP en het CBS is inmiddels overleg gestart om deze aanbeveling over te nemen.

Onderzoek oorzaken slechtere geestelijke gezondheid

Over de psychische gezondheid van homoseksuele personen in vergelijking met die van heteroseksuele personen bestonden in Nederland tot voor kort geen betrouwbare gegevens. Het door het Trimbos Instituut uitgevoerde NEMESIS-onderzoek, gericht op het vaststellen van het voorkomen en de verspreiding van psychiatrische stoornissen in de Nederlandse bevolking, heeft daar verandering in gebracht. In dat onderzoek zaten voldoende homoseksuele mannen en lesbische vrouwen om hun gezondheidssituatie met die van heteroseksuele mannen en vrouwen te vergelijken.¹ Deze vergelijking laat een aantal opvallende verschillen zien ten nadele van homoseksuele personen. Een aantal psychiatrische stoornissen blijkt bij homoseksuele personen significant vaker voor te komen, zowel wat het hele leven betreft als het voorafgaande jaar. Tijdens het leven van lesbische vrouwen komen in het bijzonder depressie en afhankelijkheid van alcohol of drugs, twee tot drie keer vaker voor dan tijdens het leven van heteroseksuele vrouwen. Bij homoseksuele mannen komen angst- en stemmingsstoornissen twee tot zeven keer vaker voor dan bij heteroseksuele mannen. In het verlengde hiervan maken homoseksuele mannen en vrouwen vaker gebruik van enigerlei psychosociale zorg. Het onderzoek kan geen uitsluitel geven over de oorzaak van eventuele verschillen. Wel blijkt dat homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in hun jeugd vaker emotioneel zijn verwaarloosd, fysiek mishandeld en seksueel misbruikt. Verder is het aannemelijk dat problemen een sociale achtergrond hebben en direct of indirect voortkomen uit het gebrek aan maatschappelijke acceptatie van homoseksualiteit. De resultaten van dit onderzoek maken duidelijk dat die stoornissen niet

¹ Sandfort, Th.G.M., Graaf, R. de, Bijl, R.V. & Schnabel, P. (2000). *Same-sex sexual behavior and psychiatric disorders*. Archives of General Psychiatry, 58, 85–91.

alleen vergaande consequenties hebben voor de betrokkenen zelf, maar ook voor de gezondheidszorg. Daarnaast zijn er maatschappelijke en economische gevolgen die meer zicht op de gevonden resultaten vereisen. Daarom is VWS voornemens aan de Raad voor Gezondheidsonderzoek voor te leggen positief te adviseren over vervolgonderzoek naar de risicofactoren binnen de groep homoseksuele mannen en lesbische vrouwen en naar de wijze waarop die risicofactoren te maken hebben met homoseksualiteit. Op basis van de resultaten kan gericht nieuw beleid worden ontwikkeld, bijvoorbeeld ter verbetering van de reguliere zorg- en dienstverlening.

Longitudinaal onderzoek kinderen van ouders van hetzelfde geslacht

Een nieuw verschijnsel is het homoseksueel en lesbisch ouderschap. Landelijk zijn er 2000 samenwonende stellen van gelijk geslacht met een of meer (eigen) kinderen.¹ Hoeveel alleenstaande lesbische moeders er zijn, is onbekend. Volgens Warmerdam² zouden nu al zo'n 20 000 kinderen worden opgevoed door lesbische en homoseksuele ouders, terwijl tot niet zo lang geleden de homoseksuele leefstijl een leven zonder kinderen betekende. Het ligt voor de hand dat het aantal kinderen met lesbische moeders of homoseksuele vaders nog sterker zal toenemen, nu allerlei juridische belemmeringen worden weggenomen door de openstelling van het burgerlijk huwelijk en de mogelijkheid van adoptie en gezamenlijk ouderlijk gezag voor paren van hetzelfde geslacht. Tot nu toe zijn er geen signalen die wijzen op problemen in de ontwikkeling van deze kinderen die «meer dan gewenst» zijn, integendeel, maar degelijk wetenschappelijk onderzoek is er nooit naar gedaan. De drie kleine en voor een deel oudere onderzoeken onder lesbische moeders en homoseksuele vaders laten zien dat zij te maken krijgen met uiteenlopende reacties uit de omgeving op het ouderschap.³ Sommige homoseksuele mannen en lesbische vrouwen die kinderen krijgen, noemen dit een tweede «coming out». Zij krijgen vaak opnieuw te maken met ouders en familie die aanvankelijk negatief reageren. Daarnaast krijgen zij soms afwijzende reacties uit de homoscene. In de woonomgeving wordt in de regel neutraal of positief gereageerd. Enkele lesbische moeders hebben ervaring met verwijten uit de omgeving dat zij het kind een vader onthouden. De geïnterviewde homoseksuele ouders hebben nauwelijks meegemaakt dat hun kinderen op school worden gepest. De kinderen krijgen vaak wel veel vragen van andere kinderen.

Het kabinet vindt het belangrijk de ontwikkeling van dit nieuwe fenomeen goed te volgen, temeer omdat de tolerantie ten aanzien van homoseksualiteit een stuk kleiner is als het gaat om het adopteren en opvoeden van kinderen. Volgens onderzoek van het SCP van begin jaren negentig vindt iets meer dan de helft van de Nederlanders dat homoseksuele paren niet dezelfde rechten moeten hebben als heteroseksuele paren als het gaat om het adopteren van kinderen. Bevindingen uit een onderzoek van de Nederlandse Gezinsraad onder heteroseksuele paren sluiten hierbij aan.⁴ Zesentwintig procent van de respondenten bleek twee ouders van tegengesteld geslacht te prefereren boven twee ouders van hetzelfde geslacht voor de ontwikkeling van een kind.

VWS is daarom voornemens om een (longitudinaal) onderzoek te laten uitvoeren om in deze leemte te voorzien en om, indien de onderzoeksresultaten daartoe aanleiding geven, tijdig beleid te kunnen ontwikkelen. De precieze vorm van het onderzoek is nog niet vastgesteld. Te denken valt aan een onderzoek dat om de drie jaar wordt herhaald. Na drie keer wordt bezien of voortzetting zinvol is. VWS is bereid per onderzoeksfase f 120 000,- beschikbaar te stellen.

Het NISSO wordt structureel door VWS gesubsidieerd. Een van de programmalijnen is «Diversiteit, leefstijlen en gezondheid». Hierbinnen wordt aandacht besteed aan homoseksuele en lesbische leefstijlen. Bezien

¹ Croes, M.M. (1995). Samenwoners van gelijk geslacht. Maandstatistiek van de bevolking, 44, 24-26.

² Warmerdam, H. & Gort, A. (1996). *Meer dan gewenst: handboek voor lesbische en homoseksuele ouders*. Amsterdam: Schorerstichting.

³ Geerlings, J. (1989). *Lesbisch moederschap: praktijk en theorie*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies; Dijke, A. van, & Terpstra, L. (1991). *Wel kinderen, geen man; lesbisch en «alleenstaand» moederschap*. Den Haag: Migrantenuitgeverij Warray; Warmerdam, H., & Gort, A. (1996). *Meer dan gewenst: handboek voor lesbische en homoseksuele ouders*. Amsterdam: SAD-Schorerstichting.

⁴ SCP. *Sociaal en cultureel rapport, '92 en '96*. Rijswijk/Den Haag: SCP/VUGA; Avort, A. van der; Cuyvers, P.; Hoog, K. de (1996). *Het Nederlandse gezinsleven aan het einde van de twintigste eeuw*. Den Haag: Nederlandse Gezinsraad.

wordt of het onderzoek naar het ouderschap kan worden uitgevoerd door het NISSO.

Evaluatie-onderzoek

VWS heeft aan FORUM f 75 000,- beschikbaar gesteld om het lespakket Burger inn (voorlichtingsvideo en docentenhandleiding) te laten evalueren. De video is gericht op gedragsverbetering ten aanzien van homoseksualiteit bij jongeren van 13 tot 17 jaar. Er zal een onderzoek worden uitgevoerd naar het bereik van en de waardering voor Burger inn. Zo mogelijk zal worden vastgesteld of het lespakket daadwerkelijk heeft geleid tot gedragsverbetering. Het rapport wordt eind 2001 verwacht. De toekomstige evaluatie van beleid dat nu nog bij de verschillende departementen in ontwikkeling of uitvoering is, zal in de IWOH aan de orde komen.

Onderzoek in het kader van rechtsherstel WOII

Apart vermelding verdient het onderzoek dat zal plaatsvinden in het kader van het rechtsherstel van homoseksuele vervolgingslachtoffers gedurende de Tweede Wereldoorlog.

In de brief van 21 maart 2000 aan de Tweede Kamer (TK, 1999–2000, 25 839, nr. 13) heeft de regering gereageerd op de rapporten van verschillende onderzoekscommissies over het lot van vervolgingslachtoffers en de rol van de Nederlandse regering na de Tweede Wereldoorlog. Erkend werd dat het rechtsherstel, bezien met de ogen van nu, formalistisch, bureaucratisch en kil is uitgevoerd. Ten aanzien van de homoseksuelen, één van de overige groepen vervolgingslachtoffers, werd opgemerkt dat de regering in overleg met de betrokken groepering zal nagaan in hoeverre nadere geschiedschrijving noodzakelijk en mogelijk is. Eind 2000 en begin 2001 heeft overleg plaatsgehad tussen ambtelijk VWS en vertegenwoordigers van homoseksuelen in Nederland. Dit heeft geresulteerd in voorstellen voor nader onderzoek naar de positie van homoseksuelen in de periode rond de Tweede Wereldoorlog, het toegankelijk maken van de onderzoeksresultaten en de reconstructie van verloren gegaan gemeenschappelijk erfgoed. Er zal een onafhankelijke adviescommissie worden geïnstalleerd die voorstellen terzake zal uitwerken. Het kabinet heeft besloten hiervoor 3,5 miljoen beschikbaar te stellen.

4.2 Diversiteitsbeleid

Interdepartementale coördinatie in kader van diversiteitsbeleid

De AWGB en artikel 13 EG-Verdrag bieden een goede basis om homobeleid te ontwikkelen in samenhang met beleid op andere discriminatiegronden. Voor de overeenkomsten in de problematiek is een gecoördineerde aanpak door middel van diversiteitsbeleid vaak niet alleen efficiënter dan een aanpak op grond van afzonderlijke discriminatiegronden, maar ook meer renderend. Voor de verschillen in de problematiek blijft specifiek beleid vooralsnog noodzakelijk. Voor de coördinatie van het homobeleid blijft de IWOH het aangewezen overlegorgaan. Overigens is zowel in geval van gecoördineerd diversiteitsbeleid als in geval van specifiek beleid expertise op het terrein van de afzonderlijke discriminatiegronden nodig, bij voorkeur ook gevoed vanuit daartoe speciaal geëquipeerde kenniscentra.

Vanuit deze opvatting geeft het kabinet er de voorkeur aan om vanuit de expertise van de verschillende discriminatiegronden departementale beleidsvoornemens gericht op gelijke behandeling, vooraf op elkaar af te stemmen, om te bezien waar een gezamenlijke of gecoördineerde aanpak nuttig en zinvol kan zijn. Uitgangspunt blijft daarbij de eigen verantwoordelijkheid van de betrokken departementen voor de hen regarderende beleidsterreinen. Ten behoeve van de mainstreaming van het beleid op de discriminatiegronden geslacht en seksuele voorkeur zal afstemming

plaatsvinden tussen de IWOH en de ICE, c.q. de ministeries van VWS en SZW. Dat zal in voorkomende gevallen ook gebeuren met de voorbereiding van CSCB-stukken terzake. De bewindspersonen van VWS zijn voornemens om regelmatig overleg te voeren met de bewindspersonen van BZK, GSI, SZW en Justitie om het beleid ten aanzien van homoseksualiteit, leeftijd, handicap, vrouwen, en etnische minderheden zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen. Ook zal tijdens het periodiek overleg tussen de Staatssecretarissen van VWS en OCenW het onderwerp jeugd en homoseksualiteit in het onderwijs vast agendapunt worden.

Diversiteitsbeleid in het onderwijs

OCenW zal de benadering van het homobeleid via de brede invalshoek van het veiligheidsbeleid op scholen continueren en verder expliciteren. OCenW is voornemens om het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS) opdracht te geven om via het Transferpunt Jongeren, School en Veiligheid expliciet aandacht te geven aan het voorkomen van homovijandig gedrag. Het Transferpunt heeft reeds als taak het bestrijden van discriminatie, pesten en seksuele intimidatie op school. Hetzelfde geldt voor het Platform Veiligheid en Geweld in de BVE-sector dat verantwoordelijk is voor de veiligheid op ROC's. OCenW zal ook aan dit Platform vragen de homo/lesbische doelgroep een plek te geven in hun activiteiten.

Diversiteitsbeleid op het werk

Het ministerie van SZW zal naar aanleiding van de AbvaKabo-onderzoeken (zie deel 2, paragraaf 4.1) en van de uitkomsten van de «Evaluatie Arbowet over seksuele intimidatie, agressie en geweld en pesten op het werk», nieuw voorlichtingsmateriaal laten ontwikkelen en breed laten verspreiden over de verbetering van de omgangsvormen op het werk. Werkgevers, werknemers en arbodiensten zullen hierin worden gewezen op het belang van het instellen van vertrouwenspersonen en een klachtencommissie. Tevens zal onder meer worden gewezen op de mogelijke rol van arbodiensten inzake ongewenste omgangsvormen, de noodzaak ongewenste omgangsvormen uitdrukkelijk in de Risico-inventarisatie en -evaluatie en het plan van aanpak mee te nemen en op het instellen van een registratiesysteem als basis voor actieve en snelle interventie. In 2001 wordt een inventarisatie gestart naar goede voorbeelden voor preventie en aanpak van ongewenste omgangsvormen. De resultaten hiervan zullen actief worden verspreid.

Gelet op het belang van terugdringing van ongewenste omgangsvormen op de werkplek zal in 2005 wederom een wetsevaluatie worden uitgevoerd.

Het ministerie van SZW heeft verschillende brochures – voor werkgevers en voor werknemers – over gelijke behandeling bij werving en selectie en over gelijke behandeling op het werk. De gelijke behandeling heeft betrekking op alle doelgroepen die onder de AWGB vallen.

Op 24 april 2001 organiseert SZW in samenwerking met de Commissie gelijke behandeling een themadag over gelijke behandeling bij werving en selectie en op de werkvloer. Doel van deze dag is het vergroten van kennis en inzicht in het thema en de deelnemers aan de themadag te laten kennismaken met de Commissie gelijke behandeling.

Het ministerie van BZK heeft onlangs het werkplan Diversiteit gepresenteerd waarin een aantal aanbevelingen is opgenomen gericht op de werving en het behoud van minderheidsgroepen. De verbetering van de korpscultuur bij de politie, ondermeer met betrekking tot positie van homoseksueel politiepersoneel, maakt daar onderdeel van uit. Afgezien van een aantal algemene aanbevelingen zijn er in het werkplan diverse specifieke aanbevelingen met betrekking tot homoseksualiteit opgenomen, bijvoorbeeld:

- korpsen dienen in hun beleidsplannen en jaarverslagen op te nemen welk beleid men heeft ontwikkeld ten aanzien van homoseksualiteit;
- het onderwerp homoseksualiteit moet binnen de diverse opleidingen een structurele en volwaardige plaats krijgen;
- vertrouwenspersonen en bedrijfsmaatschappelijke werkers dienen (zodanig) te worden bijgeschoold op het gebied van homoseksualiteit;
- in de opleiding van leidinggevenden en personeelswerkers moet structureel aandacht worden besteed aan mechanismen rond homoseksualiteit;
- ten behoeve van selectiegesprekken moet de houding van de selecteurs ten aanzien van homoseksualiteit worden getoetst.

Met ingang van 1 maart 2001 wordt door BZK een centraal expertisecentrum Diversiteit ingericht. Het centrum zal de politiekorpsen stimuleren en faciliteren in de uitvoering van het diversiteitsbeleid; homoseksualiteit maakt hier onderdeel van uit. De minister van BZK heeft de korpsen in 2000, 2001 en 2002 f 5,2 miljoen extra toegezegd voor de werving en het behoud van minderheidsgroepen, waaronder homoseksueel personeel.

Het NISSO heeft in 2000 een grootschalig onderzoek uitgevoerd naar de omgangsvormen, de werkbeleving en diversiteit bij de politie¹. Dit onderzoek betreft ook homoseksuele en lesbische politiemedewerkers. De rapportage hiervan is aangeboden aan de voorzitter van de Raad van Hoofdcommissarissen. De aanbevelingen in het rapport, met name gericht op de rol en positie van vertrouwenspersonen en op de verbetering van de omgangsvormen en het werkklimaat voor minderheidsgroepen, hebben het diversiteitsbeleid bij de politie weer nadrukkelijk op de agenda geplaatst van de eerstverantwoordelijken in deze sector.

Het ministerie van Defensie voert al jaren een actief beleid dat is gericht op acceptatie en integratie van homoseksuelen binnen de defensieorganisatie. Dit beleid is onlangs geëvalueerd². De uitkomsten waren positief en gaven voldoende aanleiding om dit beleid – in geactualiseerde en verbeterde vorm – voort te zetten.

In alle opleidingen van Defensie, zowel in de initiële opleidingen als in de vervolgo-opleidingen en de leiderschapstrainingen, wordt aandacht geschonken aan acceptatie van diversiteit, waarbij ook wordt ingegaan op de positie van homoseksuelen. Verder krijgen alle hulpverleners een cursus deskundigheidsbevordering, waardoor zij beter in staat zijn te constateren of een hulpvraag voortvloeit uit problemen die met de seksuele voorkeur samenhangen. In het kader van de hulpverlening vervult het instituut vertrouwenspersonen bij Defensie een belangrijke rol. Voor homoseksuelen is de toegankelijkheid van vertrouwenspersonen van groot belang. Om de toegankelijkheid van deze functie te verbeteren worden binnen de gehele defensie-organisatie op decentraal niveau vertrouwenspersonen aangesteld. Per krijgsmachtdeel vormen deze vertrouwenspersonen een netwerk, waarvan de coördinatie in handen is van de centrale vertrouwenspersoon die per krijgsmachtdeel is aangewezen. Tenslotte wordt in de interne en externe defensievoorzichting uitgedragen dat de seksuele voorkeur van het defensiepersoneel geen enkele grond van onderscheid mag zijn. De Stichting Homoseksualiteit en Defensie, die in deze communicatie een belangrijke rol vervult, ontvangt van het ministerie een jaarlijkse subsidie van f 55 000.

¹ Sandfort, Th. & Vanwezenbeeck, I. (2000). *Omgangsvormen, werkbeleving en diversiteit bij de Nederlandse politie*. Delft/Utrecht: NISSO/Eburon.

² Stoppelenburg, P.A. & Feenstra, G.J. (1999). *De positie van homoseksuelen bij Defensie: een vervolgonderzoek naar de positie van homoseksuelen binnen de Defensieorganisatie*. Tilburg: IVA.

Diversiteitsbeleid in gezondheidszorg en ziektepreventie

Het ministerie van VWS zal het staand beleid in gezondheidszorg en ziektepreventie de komende jaren voortzetten. Het beleid wordt uitgevoerd middels de structurele subsidiëring van de Stichting SOA-bestrijding, NISSO, NIGZ en de financiering van Rutgers Consult, GGD Nederland en het Aidsfonds.

Via Zorgonderzoek Nederland (ZON) financiert VWS het programma «seksualiteits-hulpverlening». Dit is een breed programma waaronder ook homo/lesbisch-specifieke hulpverlening valt. Het programma is gestart in 1998 en loopt tot 2004. Voor de periode 2001–2004 is in totaal f 4 miljoen beschikbaar.

In een eerdere fase is door middel van een inventarisatieonderzoek door het NISSO gekeken naar vraag en aanbod op het gebied van seksualiteits-hulpverlening en preventie in de belangrijkste sectoren van de gezondheidszorg. Hieronder valt ook homo/lesbisch-specifieke hulpverlening. De komende jaren zullen op basis hiervan een aantal experimenten met seksualiteitshulpverlening worden uitgezet waarna landelijke implementatie volgt van de belangrijkste bevindingen.

Het NISSO, onderzoeksinstituut op het gebied van seksuele gezondheid, ontvangt jaarlijks van VWS een basissubsidie van ruim f 2 miljoen, waarvan f 1 miljoen voor ontwikkelingsprojecten.

4.3 Concentratie van kennis: expertisecentrum, documentatiecentrum en expositieruimte

Expertisecentrum

Zowel bij de uitgangspunten voor de aanpak van het homo-emancipatiebeleid als hierboven heeft de staatssecretaris van VWS aangegeven de expertise op het terrein van homo- en biseksualiteit te willen concentreren en versterken. Dit om een effectieve inbreng mogelijk te maken ten behoeve van het specifieke homobeleid en van het homo- en biseksualiteitsaspect in het diversiteitsbeleid. Een kennis- of expertisecentrum bestaat al wel op de terreinen van antiracisme, vrouwenemancipatie en leeftijds-discriminatie, maar niet op het terrein van de homo-emancipatie. Het COC en het Homocluster hebben enige tijd een functie vervuld die in die richting ging, maar deze was meer gebaseerd op belangenbehartiging en niet meer productief. In de huidige maatschappelijke cultuur, waarin invloed meer wordt ontleend aan kennis en deskundigheid dan aan actie voeren, is deze aanpak achterhaald. VWS heeft de instellingssubsidie aan het Homocluster met ingang van 1999 stopgezet. Het COC en andere homo-organisaties ontvangen vanaf die tijd projectsubsidies voor activiteiten die bijdragen aan het homo-emancipatiebeleid van VWS. Uw Kamer is hierover geïnformeerd bij brief van 7 december 1998, kenmerk DSB/IN-985909.

Het gemis aan een expertisecentrum op het terrein van homo-emancipatie doet zich echter steeds meer gevoelen. Er is nu geen instantie verantwoordelijk die ten behoeve van de doelgroep en de organisaties die zich met homoseksualiteit bezighouden, de ontwikkelingen in beleid en regelgeving volgen op hun betekenis voor de homo-emancipatie. Gemeenten en uitvoerende organisaties kunnen nergens terecht met vragen over de aanpak van hun activiteiten op dit terrein. Nieuwe kennis wordt niet verspreid. Telkens opnieuw wordt het wiel uitgevonden. Er is behoefte aan een instelling die de bestaande kennis bundelt en verspreidt en ook zorgdraagt voor het ontwikkelen en toegankelijk maken van nieuwe kennis.

De Schorerstichting heeft zich recentelijk ontwikkeld als kenniscentrum gespecialiseerd in gezondheid en welzijn van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. VWS zal in aanvulling hierop een kenniscentrum faciliteren voor de homo-emancipatie en -integratie op de overige terreinen en hiervoor gedurende vier jaar f 300 000,- op jaarbasis beschikbaar stellen. Hoe deze functie zal worden geïmplementeerd, zal nog nader worden bestudeerd. Voorop staat dat nauw dient te worden samengewerkt met de Schorerstichting en met de instellingen die actief zijn in het diversiteitsbeleid. Overigens leert de ervaring dat het eigen initiatief van deze instellingen leidt tot vruchtbare samenwerking en dat het derhalve niet nodig is om deze van boven af verplichtend op te leggen. Na afloop zal op basis

van een evaluatie van bereik, resultaten en klanttevredenheid worden besloten over continuering.

Informatie- en documentatiecentrum (IHLIA) annex tentoonstellingsruimte
Het Homodok hield zich tot voor kort staande met behulp van kleine structurele subsidies, incidentele projectsubsidies, giften, eigen inkomsten, vrijwilligers en banenpoolers. Hetzelfde gold voor het Anna Blamanhuis en het Lesbisch Archief Amsterdam. Dit was niet meer vol te houden. Zij zijn in Nederland de enige organisaties op het terrein van homoseksuele documentatie en informatievoorziening. Zij beschikken over belangrijke collecties en hebben een, ook internationaal, toonaangevende positie verworven. De Universiteitsbibliotheek van Amsterdam bijvoorbeeld laat haar nieuwe aanschaf op het terrein van homoseksualiteit over aan Homodok. Aan de grote vraag van het publiek was bijna niet meer te voldoen waardoor Homodok, Blamanhuis en Lesbisch archief aan hun eigen succes ten onder dreigden te gaan. De drie organisaties hebben ter verhoging van de doelmatigheid de krachten gebundeld en zijn een fusie aangegaan waarbij één organisatie met twee filialen tot stand is gekomen: het Internationaal Homo/Lesbisch Informatiecentrum en Archief, IHLIA. Het ene filiaal is gevestigd in Amsterdam (het voormalige Homodok en Lesbisch Archief), het andere blijft gevestigd in Leeuwarden (het voormalige Anna Blamanhuis).

Ter instandhouding van deze unieke voorziening die een belangrijke rol speelt in de informatievoorziening over homoseksualiteit en als archief van het homoseksuele erfgoed, heeft VWS besloten tot het verlenen van een instellingssubsidie van f 75 000,- aan IHLIA. OCenW heeft conform het advies van de Raad voor Cultuur voor vier jaar (2001–2004) een projectsubsidie van f 100 000,- per jaar toegezegd, met name voor de archieftaak en een deel van de bibliotheektaak en voor de conservering van de collectie.

Mede op advies van de Raad voor Cultuur zal tussen IHLIA en de subsidiënten (behalve OCenW en VWS ook de gemeenten Amsterdam en Leeuwarden en de Universiteit van Amsterdam) worden overlegd over de gezamenlijke financiering van de meest noodzakelijke activiteiten in de komende periode.

Belangrijk is dat de historie van de homo-emancipatiestrijd goed wordt gedocumenteerd en voor belangstellenden inzichtelijk gepresenteerd. De vervolging van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen mag zich nooit herhalen. De kennis van hun lot wordt echter niet van ouder op kind overgedragen. Tentoonstellingen over de geschiedenis van de onderdrukking van homoseksuelen en over cultuuruitingen die met de homoseksuele leefstijl zijn verbonden, dienen nieuwe generaties tolerantie en historisch besef bij te brengen.

Het kabinet heeft besloten om in het kader van de regeringsreactie Tegoeden Tweede Wereldoorlog eenmalig 3,5 miljoen beschikbaar te stellen o.a. voor het toegankelijk maken van de resultaten van het onderzoek naar de positie van homoseksuelen rond de Tweede Wereldoorlog en voor de reconstructie van verloren gegaan gemeenschappelijk erfgoed. De in te stellen adviescommissie zal in dit kader bezien hoe de huisvesting van het documentatiecentrum annex tentoonstellingsruimte hierin kan worden meegenomen.

Homo/lesbisch/biseksueel toegangsportaal op Internet

Het doel van het gebruiksvriendelijke toegangsportaal is het huidige versnipperde aanbod van homo/lesbische informatie op Internet te stroomlijnen en beter toegankelijk te maken. Dit is vooral belangrijk voor gebruikers die voor het eerst te maken krijgen met homoseksualiteit, zoals jongeren die worstelen met hun coming out, ouders met homoseksuele kinderen, allochtonen, heteroseksuelen die een homoseksuele partner

blijken te hebben, en verder voor al diegenen die liever vanuit de beschermende anonimiteit het (nog onbekende) terrein van de homoseksualiteit verkennen. Daarnaast komt nuttige informatie makkelijker beschikbaar voor allerlei zorg- en dienstverlenende organisaties, die te maken krijgen met cliënten met aan homoseksualiteit gerelateerde problematiek. En last but not least is een gebruiksvriendelijk toegangsportaal ook welkom bij alle homoseksuele, lesbische en biseksuele mannen en vrouwen die zoeken naar algemene of specifieke informatie over homoseksualiteit of naar de websites van de organisaties van hun keuze.

Het toegangsportaal geeft algemene informatie over homoseksualiteit en over speciale onderwerpen, zoals partnerschap en huwelijk, pensioenen en anti-discriminatie. Bovendien worden de databases van IHLIA opengesteld. De websites waarnaar wordt verwezen zijn de sites van organisaties die actief zijn in de homo-emancipatie. In een latere fase van het project zullen ook commerciële organisaties die goederen en diensten aanbieden, worden betrokken. Deze organisaties zijn nodig, omdat het toegangsportaal na afloop van de projectperiode (mei 2000- mei 2002) selfsupporting dient te zijn. VWS heeft voor de projectperiode f 326 000,- beschikbaar gesteld aan IHLIA.

4.4.1 Homospecifiek beleid: kwetsbare groepen

Homo-vrijwilligersorganisaties

Zoals al eerder opgemerkt heeft VWS de instellingssubsidie aan het Homocluster met ingang van 1999 beëindigd. Vanaf dat jaar wordt alleen nog subsidie verstrekt voor projecten die bijdragen aan het homo-emancipatiebeleid van VWS. In de praktijk kwam dit erop neer dat alleen het COC hiervoor in aanmerking kwam. De kleine clusterpartners – de vrijwilligersorganisaties De Kringen, SLOW, Orpheus, Groep 7152 en LNBI – hebben in 1999 ter vergemakkelijking van de overgang naar een niet-gesubsidieerd bestaan nog een klein eenmalig subsidie ontvangen. Naar nu blijkt is het negatieve effect van dit besluit voor deze organisaties groter dan verwacht. De contributies blijken toch onvoldoende om de steeds terugkerende kosten van informatie, voorlichting en deskundigheidsbevordering van nieuw kader te bekostigen. En als landelijke organisaties komen zij niet in aanmerking voor provinciale of gemeentelijke subsidies.

Tegelijkertijd hebben deze organisaties in hun lange bestaan bewezen in een behoefte te voorzien. De Kringen biedt een veilige omgeving voor de coming out van jong en oud, SLOW voorziet in onderlinge hulp van ouders die moeite hebben met de homoseksualiteit van zoon of dochter, binnen Orpheus helpen getrouwde stellen elkaar waarvan één van beide partners homoseksueel of lesbisch blijkt te zijn, in Groep 7252 hebben oudere lesbische vrouwen elkaar gevonden en LNBI is de enige landelijke thuishaven van biseksuelen. In deze zin hebben zij een preventief effect: de onderlinge steun maakt in veel gevallen de gang naar de professionele hulverlening niet nodig.

Bovendien richten deze organisaties hun activiteiten steeds meer op allochtonen. Bij SLOW bijvoorbeeld kunnen allochtone ouders op het invoelende begrip rekenen van Nederlandse ouders die ook moeite hebben (gehad) met de seksuele voorkeur van hun kind. Veel organisaties tenslotte stellen hun ervaring en deskundigheid middels folders, lezingen, websites en dergelijke ook beschikbaar aan scholen en de professionele hulp- en dienstverlening.

Zonder subsidie van VWS dreigt een einde te komen aan deze zinvolle activiteiten.

Daarom is VWS bereid om deze organisaties in aanmerking te laten komen voor een tweejaarlijks projectsubsidie van maximaal f 25 000,- per jaar per organisatie (in het kader van de Welzijnswet 1994). Dit op basis van een projectplan met activiteiten op het terrein van voorlichting, infor-

matie en kadervorming. IPOTH, een jonge allochtone homo-organisatie, die tot op heden geen subsidie heeft ontvangen, maar inmiddels wel een voldoende achterban en activiteitenprogramma heeft opgebouwd, zal eveneens voor deze subsidie in aanmerking komen.

Na elke tweejaarlijkse periode wordt het subsidiebeleid geëvalueerd. Op basis daarvan kan worden besloten tot continuering dan wel aanpassing van zowel het gemiddelde subsidiebedrag als de organisaties die in aanmerking komen.

Allochtonen

Eerder is in deze nota opgemerkt dat de houding van allochtonen ten aanzien van homoseksualiteit in het algemeen minder positief is dan die van autochtone Nederlanders. Dit geldt niet voor alle allochtonen. Zo is sinds 1996 de stuurgroep Islam en Burgerschap actief, een initiatief van diverse moslimgroeperingen in Nederland. Zij zijn een project gestart dat als doel heeft het normen- en waardendebat over de invulling van het begrip burgerschap binnen de moslimgemeenschap te stimuleren. Daarbij wordt het accent gelegd op gedeelde normen en waarden. Er worden diverse activiteiten georganiseerd, zoals conferenties, discussiebijeenkomsten en essay- en preekwedstrijden. Alle relevante onderwerpen komen aan bod: van het burgerschap van de moslimvrouw en de partnerkeuze van moslimjongeren, via Islam en het Nederlands recht en islamitische maatschappelijke activering, tot Islam en homoseksualiteit. Het project wordt financieel ondersteund door het ministerie van Justitie.

Zoals al vermeld in de homonotitie van februari 2000 verleent VWS aan de islamitische homo-organisatie Yoesuf een driejarig projectsubsidie van totaal f 350 000,- voor de bevordering van emancipatie van islamitische homo's en lesbo's en van tolerantie jegens homoseksualiteit in de islamitische gemeenschap. Ook Yoesuf probeert een brug te slaan tussen Nederlandse en islamitische normen en waarden. Yoesuf doet onderzoek naar de leer van de Islam over homoseksualiteit, naar opvattingen over homoseksualiteit in de islamitische gemeenschap in Nederland en in de landen van herkomst en naar een voor islamieten acceptabele wijze waarop kan worden omgegaan met homoseksualiteit in een Nederlandse omgeving. Tegelijkertijd worden lezingen, cursussen en workshops georganiseerd waar de opgedane expertise wordt uitgedragen en nieuwe expertise wordt opgedaan. Uiteindelijk moeten alle inspanningen hun neerslag vinden in een handboek Islam en homoseksualiteit. Het boek zal in 2001 worden gepubliceerd.

De doelgroep bestaat uit moskeeën en islamitische organisaties, (islamitische) beleidsmedewerkers in de non-profitsector en bij gemeenten, organisaties van en voor allochtonen, homo-organisaties en de hulpverlening. Na afloop van het project, ultimo 2001, zal worden bezien hoe de resultaten kunnen worden geïmplementeerd en welke vervolgvactiteiten wenselijk zijn.

Coming out is voor veel jongeren nog steeds een moeilijk proces. Het beperkte onderzoek dat recent onder homoseksuele jongeren is uitgevoerd¹, suggereert dat veel homoseksuele en lesbische jongeren te maken krijgen met een periode van isolement en eenzaamheid. Met leeftijdsgenoten zijn de gevoelens rondom homoseksualiteit onbespreekbaar. Deze reageren afstandelijk, denigrerend of ronduit agressief. Daarnaast is het voor jongeren moeilijk om aan de ouders te vertellen dat ze homoseksueel of lesbisch zijn. Ouders accepteren de seksuele voorkeur van hun kind vrijwel nooit meteen als vanzelfsprekend. Dit geldt eens te meer voor allochtone homojongeren die door de sterk afwijzende houding van hun familie en leeftijdgenoten helemaal op zichzelf worden teruggeworpen. Zij hebben behoefte aan identificatie. Een boek met foto's en geschreven portretten van islamitische meiden en

¹ *Expreszo* (1998). Lezersonderzoek *Expreszo*. *Expreszo*, 11, (3), 21–24; Kersten J., & Sandfort, Th. (1994). *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie: een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies; Picavet, C. (1999). *De politieke consequenties van deproblematiseren door lesbische en homoseksuele jongeren*. Nijmegen: Wetenschapswinkel.

jongens met homoseksuele gevoelens kan in deze behoefte voorzien. VWS heeft aan de Schorerstichting een projectsubsidie van f 83 000,- verleend voor het samenstellen van zo'n boek. Het zal medio 2002 worden gepubliceerd. Het boek is ook bruikbaar als lesmateriaal in het onderwijs.

Ouderen

Uit onderzoek gericht op verzorgingstehuizen¹ komt naar voren dat er volgens directies, hoofden verzorging, bewonerscommissies en personeel, nauwelijks (openlijk) homoseksuele of lesbische bewoners in tehuizen aanwezig zijn. Heteroseksuele medebewoners zouden naar verwachting negatief op homoseksualiteit reageren. Bij de verzorgingstehuizen blijkt vrijwel geen bereidheid te bestaan om iets aan de problemen van homoseksuele en lesbische bewoners te doen. Het stimuleren van openheid wordt niet wenselijk gevonden. Homoseksuele en lesbische ouderen zelf zouden graag voor de seksuele voorkeur uit kunnen (blijven) komen, als zij in de laatste fase van hun leven in het verzorgingstehuis verblijven. Ook zouden zij willen dat er meer gevoelsgenoten in het tehuis zouden wonen. Dit is nog niet het geval.

De vooruitzichten op een prettige oude dag zijn voor deze groep blijkbaar over het algemeen geringer dan voor heteroseksuelen. VWS is daarom voornemens om voor de periode 2001 t/m 2003 f 600 000,- beschikbaar te stellen voor een gezamenlijk project van de Schorerstichting, de ANBO, het COC en IMCO dat is gericht op de bevordering van een open en tolerante houding van de aanbieders van intra- en extramurale ouderenzorg jegens de homoseksuele levenssfeer van hun cliënten. Het project zal naar verwachting binnenkort van start gaan en ultimo 2003 worden afgerond. Het bestaat uit een inventarisatie van de behoeften van homoseksuele ouderen en een onderzoek naar de mogelijkheden en beperkingen bij de zorgaanbieders om verbeteringen ten behoeve van de doelgroep door te voeren. Op basis van de onderzoeksresultaten zal in een aantal pilots worden geëxperimenteerd met methoden om te komen tot een cultuur die recht doet aan de levenssfeer van homoseksuele en lesbische cliënten. Vervolgens dient het nieuwe beleid te worden overgedragen aan de koepels en instellingen en landelijk te worden geïmplementeerd.

VWS stelt gedurende de jaren 2000 tot en met 2002 aan het COC een subsidie van in totaal f 380 000,- beschikbaar voor de opbouw van sociale netwerken onder lesbische vrouwen vanaf 55 jaar en bejaarde homoseksuele mannen vanaf 75 jaar. Dit project, getiteld «Rimpels in de regenboog», is tevens gericht op het vergroten van de toegankelijkheid van lokale welzijnsvoorzieningen en van de politiek-maatschappelijke invloed van oudere lesbische vrouwen en homoseksuele mannen in de lokale gemeenschap. Het is een breed gedragen project waarin behalve het COC ook de ANBO, het LBL, de Kringen, Groep 7152 en de Schorerstichting participeren. Op basis van de ervaringen in vier pilotgemeenten worden in een handboek de methoden beschreven die welzijnsorganisaties, lokale bestuurders en homo/lesbische groepen elders in het land kunnen toepassen voor netwerkvorming en vergroting van toegankelijkheid en politiek-maatschappelijke invloed van deze groep ouderen. Beide bovengenoemde projecten zijn complementair en beogen op het terrein van zorg, welzijn en zelforganisatie de mogelijkheden te verbeteren voor een waardige homoseksuele of lesbische levensavond.

¹ Batelaan, H., & Boas, M. (1994). *Het komt hier niet voor: een onderzoek naar de homo(on)vriendelijkheid van verzorgingstehuizen*. Amsterdam: Wetenschapswinkel UvA; Bressers, L. (1990). *De laatste hooiberg*. Wageningen: Landbouw Universiteit; Janssen, W. (1991). *Gerimpeld gevrij gedoogd?* Rijksuniversiteit Limburg.

4.4.2 Homospecifiek beleid: hulpverlening en sport

Hulp- en dienstverlening

Uitgangspunt van het kabinet is uiteraard dat de algemene gezondheidszorg ook toegankelijk is voor homoseksuele mannen en lesbische vrouwen en aan hen een kwalitatief goede zorg aanbiedt. Hiervoor is het

nodig dat enerzijds kennis en expertise op het terrein van homo/lesbisch-specifieke hulpverlening worden ontwikkeld en anderzijds dat deze overgedragen worden aan de algemene gezondheidszorg.

VWS verleent hiertoe aan de Schorerstichting een structureel subsidie van ruim f 1 miljoen voor de psychosociale hulpverlening aan homoseksuele mannen en lesbische vrouwen (naast een subsidie van ruim f 3 miljoen voor HIV/AIDS-preventie, zorgverlening en voor internationale activiteiten). De activiteiten van de Schorerstichting richten zich ook op specifieke groepen als jongeren, allochtonen en ouderen.

De Schorerstichting is van oudsher een belangrijke organisatie op het terrein van de homo/lesbisch-specifieke gezondheidshulpverlening. Mede op basis van een externe evaluatie is de stichting ingrijpend veranderd. De stichting is gestopt met eigen uitvoerende taken en heeft zich ontwikkeld als centrum voor kennisoverdracht op het terrein van psychosociale hulpverlening aan homoseksuelen.

In samenwerking met haar partners in de regio zal de Schorerstichting systematischer analyse gaan maken van de kansen en belemmeringen voor homo/lesbisch-specifieke zorg binnen het bestaande aanbod. Voorts is er een telefonische helpdesk gestart voor homo/lesbisch-specifieke gezondheidsvragen, waar naar verwachting eind 2001 honderd vragen per week zullen worden behandeld. De antwoorden op de meest gestelde vragen komen op de website. Er wordt een gids ontwikkeld met een landelijk overzicht van psychosociale hulpverleners die gespecialiseerd zijn in homo/lesbische hulpverlening. De reguliere psychosociale hulpverlening wordt ondersteund door middel van cursussen en consultancy. Deze activiteiten beogen de leemte te vullen die in verschillende, overigens kleinschalige studies naar de hulpverlening is aangetoond¹. Er blijkt in de reguliere instellingen nauwelijks aandacht te bestaan voor homo/lesbisch-specifieke problematiek. Een aantal hulpverleners vindt ook dat het er niet toe doet of de cliënt homo- of heteroseksueel is. Patiënten zelf vinden dat dit wel iets uitmaakt en willen meer aandacht voor het homoseksueel of lesbisch zijn. Vijfendertig procent van de homoseksuele mannen en 41% van de lesbische vrouwen zegt problemen te hebben die samenhangen met hun seksuele voorkeur en die niet bespreekbaar zijn met de huisarts. Een kleinere groep zegt hetzelfde over de psychosociale hulpverlening.

Gay & Lesbian Switchboard is al 25 jaar operationeel met het verzorgen van een telefoondienst waar iedereen terecht kan voor informatie, hulp of advies. Switchboard beschikt over een uitgebreide data-base met betrekking tot alle van belang zijnde onderwerpen. Vrijwilligers staan 7 dagen per week van 10.00 tot 22.00 uur de bellers te woord, ruim 9000 gesprekken per jaar. COC verwijst door naar deze organisatie en de Schorerstichting doet dat eveneens buiten kantooruren. Afgezien van kleine subsidies worden de activiteiten geheel gesponsord door particulieren, bedrijven en instellingen. Het wordt steeds moeilijker om op deze basis de continuïteit te garanderen. VWS is in gesprek met Gay & Lesbian Switchboard om de mogelijkheid te bezien van een (bescheiden) structureel subsidie.

Sport

Sportbeoefening is zowel onderzocht bij homoseksuele als bij heteroseksuele (bestuurs)-leden van reguliere clubs en sportbonden².

Uit wat homoseksuele en lesbische sporters zelf vertellen blijkt dat men te maken kan krijgen met uiteenlopende negatieve reacties zoals schelden, treiteren, vermeden worden in douche en/of kleedruimtes, intimidatie of openlijke discriminatie. Veel homoseksuele sporters spreken over een vervelende machosfeer op de reguliere vereniging. Dit laatste geldt sterker voor mannen dan voor vrouwen. Hoe vaak dergelijke negatieve reacties echter voorkomen en hoeveel sporters er mee geconfronteerd

¹ Dietz, I., Oudheusden, M., & Bos, H. (1998). *Homoseksualiteit en gezondheidszorg in Utrecht*. Utrecht: Wetenschapswinkel Sociale Wetenschappen; Drog, A. (1995). *Daders van antihomoseksueel geweld in contact met hulpverlening en politie*. Delft: Eburon; Gaal, E., & Vaarwerk, M. te (1993). *Alsof het niet bestaat*. Utrecht: NcGv; Joode, S. de (1995). *Lesbische vrouwen en meisjes, die zoeken het toch zelf uit?* Tilburg: Brabants Ondersteuningsinstituut Zorg; Nieuwets, P.F.M. (1993). *Antihomoseksueel en antilesbisch geweld in Amsterdam*. Utrecht en Amsterdam: Nisso en SAD-Schorerstichting; Zwart, O. de (1990). *Een relevante factor voor de hulpverlening*. Rotterdam: GGD Rotterdam.

² Andel, A. van (1999). *Buitenspel?* Zaandam: Anti Discriminatie Bureau Zaanstreek; Elling, A. & Knop, P. de (1998). *Waarden en normen in de sport*. Arnhem: NOC-NSF; Hekma, G., Crul, C., Stokvis, R., & Verboeket, J. (1994). *Als ze maar niet provoceren. Discriminatie in de georganiseerde sport*. Amsterdam: het Spinhuis; Stöpler, L., & Schuyf, J. (1997). *Seksueel onbekend*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies.

worden is niet duidelijk. Bestuursleden van de verenigingen daarentegen zien nauwelijks problemen, voorzover ze al bekend zijn met de aanwezigheid van homoseksuele en lesbische sporters binnen hun vereniging. Het zou kunnen dat homoseksuelen in een vereniging sporten zonder voor de seksuele voorkeur uit te komen of kiezen voor een sportaanbod in een alternatief verband. De fysieke aspecten van sport en ook de dikwijls hechte sociale verbanden van de vereniging zullen hiermee te maken hebben.

Systematische registratie van sporters naar seksuele voorkeur vindt niet plaats. Het gebrek aan gegevens hierover stimuleert landelijke sportorganisaties niet om een actief homo-emancipatiebeleid te voeren. In het algemeen hebben bonden en verenigingen de opvatting dat iedereen die bij hen wil sporten, welkom is. Vaak realiseert men zich onvoldoende dat de heersende cultuur binnen een vereniging een belemmering kan betekenen voor toetreding van homoseksuele of lesbische leden. Sommige sportbonden zijn wel op de hoogte van de negatieve houding ten aanzien van homoseksuelen binnen hun tak van sport, maar ondernemen niets om deze houding te veranderen.

De behoefte om als homoseksuele mannen en vrouwen een «eigen» vereniging te hebben waar men zichzelf kan zijn, wordt door heteroseksuele sporters vaak niet begrepen. Een door VWS gefinancierd pilotproject om homo-sportverenigingen een plaats te geven in de reguliere sport is gestrand, omdat de bonden de problematiek zelfs niet herkenden. De onderzoekers kwamen tot de conclusie dat er klaarblijkelijk eerst een stadium van agendasetting nodig was om het probleem duidelijk te maken.

Om beleidsontwikkeling op het vlak van homo-emancipatie in de sport richting te geven en te stimuleren, is meer kwantitatieve informatie over de sportdeelname van homoseksuelen noodzakelijk. VWS is bereid een vergelijkend onderzoek naar de participatie van homoseksuelen in de sport te laten uitvoeren. Een kwantitatief onderzoek zal moeten uitwijzen of er sprake is van minder sport en beweging onder homoseksuelen en van welk sportaanbod zij al dan niet gebruik maken (georganiseerd in sportverenigingen, anders georganiseerd waaronder commercieel of via zelforganisaties, ongebonden).

Als op basis van het kwantitatieve onderzoek blijkt dat er daadwerkelijk een achterstand in de sportdeelname onder homoseksuelen is en dat deze achterstand mede aan de belemmeringen van de kant van de sportaanbieders te wijten is, zal actie ondernomen worden om deze achterstand in te lopen. Vervolgonderzoek (naar beleving, belemmeringen en uitsluitingen) kan daarbij aan de orde zijn, evenals voorlichting en andere activiteiten die erop zijn gericht de aanwezige drempels voor homoseksuele sporters onder de aandacht te brengen.

Homoseksuelen zijn niet de enige minderheidsgroepering die kampt met discriminatie en onverdraagzaamheid en achterblijft in sportdeelname. Hernieuwde en blijvende aandacht voor antidiscriminatiebeleid in de sport is wenselijk. Homo-emancipatie in de sport zal waar mogelijk in een breder kader van diversiteit worden geplaatst.

4.5. Internationaal

Internationaal algemeen

De internationale aspecten van het homo-emancipatiebeleid worden behartigd door de Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking. Bestrijding van discriminatie, ook van homodiscriminatie, vormt een wezenlijk onderdeel van het mensenrechtenbeleid. Staten hebben de verplichting er actief op toe te zien dat eenieder op hun grondgebied verzekerd is van mensenrechtenbescherming en om zich in te zetten voor de bestrijding van discriminatie

en intolerantie. Zowel politiek als door middel van projectmatige ondersteuning wordt uitvoering aan dit beleid gegeven, ook op het gebied van discriminatie wegens seksuele voorkeur. De Nederlandse Ambassades vormen daarbij een belangrijke schakel. Hoofdlijnen daarbij zijn het tegengaan van discriminatie vanuit de optiek van de mensenrechtensituatie en ondersteuning van capaciteitsopbouw van organisaties die opkomen voor een gelijkwaardige positie in de samenleving.

De Nederlandse inzet met betrekking tot non-discriminatie wegens seksuele voorkeur bij internationale verdragen is erop gericht zeker te stellen dat dergelijke non-discriminatie impliciet of expliciet is inbegrepen in de desbetreffende bepalingen.

Boven beschreven beleid is staand beleid (zie deel 2, paragraaf 2 van deze nota) en zal worden gecontinueerd.

Op 21 maart 2000 is de nieuwe functie van Mensenrechtenambassadeur ingesteld die tot taak heeft de «mainstreaming» van mensenrechten binnen het buitenlands beleid te bevorderen. Deze functionaris zet zich, waar daartoe aanleiding bestaat, ook in voor non-discriminatie wegens seksuele voorkeur.

Be Equal Be Different

VWS en SZW hebben samen voor de jaren 2000 en 2001 een subsidie van in totaal f 180 000,- toegekend voor twee opeenvolgende projecten met de titel «Be equal be different». Dit is 20% van de kosten; de Europese Commissie heeft de overige 80% gefinancierd. Het zijn internationale samenwerkingsprojecten gericht op discriminatiebestrijding. Hierin werken Nederlandse niet-gouvernementele organisaties op het gebied van sekse, seksuele voorkeur, leeftijd en etniciteit (E-Quality, COC, LBL en LBR) samen met verwante organisaties in Ierland, Italië en Finland. In november 2000 zijn in de vier landen de gezamenlijke eindproducten gepresenteerd, een reizende fototentoonstelling en een praktisch handboek dat aan ambtenaren, personeels-functionarissen, onderwijskrachten en sleutelfiguren in het bedrijfsleven handvatten aanreikt om discriminatie tegen te gaan. In 2001 zal het gebruik van het handboek in gemeenten en instellingen worden ondersteund. De implementatie wordt door VWS, SZW en BZK gezamenlijk financieel mogelijk gemaakt (f 78 000,-). Ook in 2001 wordt het vervolgproject ontwikkeld. Dit richt zich op de implementatie van de in het handboek omschreven methodieken door het uitvoeren van trainingen bij organisaties in de betrokken landen. Het project wordt afgesloten met een internationale conferentie. Deze projecten worden tegelijkertijd in Nederland en in het buitenland uitgevoerd en zijn een goed voorbeeld van de internationale aanpak van diversiteitsbeleid.

Communautair programma EQUAL

Het Communautair actieprogramma EQUAL ter bestrijding van discriminatie (2001–2006) is een programma ter ondersteuning van de Europese richtlijnen en heeft betrekking op alle daarin genoemde discriminatiegronden, dus ook seksuele geaardheid. Het actieprogramma EQUAL beoogt het via internationale samenwerking stimuleren van nieuwe benaderingen voor de bestrijding van discriminatie en ongelijkheid van welke aard dan ook op de arbeidsmarkt. Op basis van het actieprogramma kunnen maatschappelijke organisaties subsidies aanvragen voor activiteiten gericht op bewustwording, deskundigheidsbevordering en een maatschappelijke dialoog in de lidstaten.

EQUAL vergt de inzet van nationale middelen omdat co-financiering een vereiste is. Voor EQUAL is door de Europese Commissie circa 440 miljoen gulden voor de gehele periode beschikbaar gesteld.

Nieuw in EQUAL (ten opzichte van de programma's ADAPT en Employment) is dat er grootschalige projecten zullen worden gefinancierd die

gebaseerd zijn op «ontwikkelingspartnerschappen». De ontwikkelingspartnerschappen kunnen de lidstaten zelf invullen. Nederland wil onder andere gemeenten, sociale partners, bedrijven, ondernemingsraden, arbeidsvoorzieningsorganisaties, de Commissie gelijke behandeling en belangenorganisaties van vrouwen, homoseksuelen, gehandicapten en ouderen (NGO's) betrekken bij de uitvoering.

De Europese Commissie heeft de nadruk gelegd op de component «mainstreaming». De positieve resultaten van de EQUAL-projecten moeten worden geïmplementeerd in het Nederlandse arbeidsmarktbeleid. Het ministerie van SZW wil actief in EQUAL deelnemen. In het kader van EQUAL zullen, in samenwerking met (in ieder geval) het COC, activiteiten worden opgezet gericht op het tegengaan van discriminatie op grond van seksuele voorkeur en het vergroten van acceptatie van homoseksualiteit.

European Gay and Lesbian Sport Federation (EGLSF)

Om te bevorderen dat homoparticipatie en -emancipatie op de agenda komen van de reguliere Europese sportorganisaties en van bestuurlijk Europa heeft VWS tot en met 2001 een meerjarig projectsubsidie van f 90 000,- verleend aan de EGLSF. Doel is het ontwikkelen van een meerjarenbeleidsplan, de versterking van de EGLSF-infrastructuur in met name Zuidoost-Europa, het verwerven van subsidies uit de Europese fondsen en het verkrijgen van de lidmaatschapstatus bij de Europese koepel van niet-gouvernementele organisaties en van de consultatieve status bij de Raad van Europa.

Onderstaand volgt een overzicht van de beleidsvoornemens en begroting. Waar homo-emancipatiebeleid onderdeel is van diversiteitsbeleid, kan in de begroting geen onderscheid worden gemaakt naar de doelgroepen waaraan dit diversiteitsbeleid ten goede komt. Daarom staan hier geen bedragen vermeld.

5 Samenvatting voornemens en begroting

Voornemens	Ministerie(s)	Budget	Uitvoerende instantie
Onderzoek			
1 Monitoring d.m.v. aandacht voor mannelijke en vrouwelijke homoseksualiteit en biseksualiteit in bevolkings-onderzoeken	VWS	Bekostiging vindt plaats vanuit de door VWS aangestuurde onderzoeks-programmering	SCP, CBS, NISSO
2 Onderzoek oorzaken slechtere geestelijke gezondheid lesbische vrouwen en homoseksuele mannen	VWS	Idem	Pm
3 Longitudinaal onderzoek kinderen van ouders van hetzelfde geslacht	VWS	f 120 000 per onderzoeks-fase	NISSO
4 Evaluatie-onderzoeken (w.o. Burger inn)	IWOH	Afhankelijk van nog te nemen IWOH-besluiten	Pm (w.o. f 75 000 voor Burger inn)
5 Onderzoek in het kader van rechtsherstel WO II/toegankelijk maken onderzoeksresultaten (zie ook 14)	Financiën/VWS	3,5 mln.	Pm
Diversiteitsbeleid			
6 Versterking coördinatie homo-emancipatiebeleid in kader van diversiteitsbeleid	VWS, OCenW, BZK, GSI, SZW, Justitie		
7 Verbreding veiligheidsbeleid met homoseksualiteit	OCenW		
8 Voorlichting over gewenste omgangsvormen op het werk	SZW		Arbodiensten
9 Personeelsbeleid en Expertisecentrum diversiteitsbeleid politie	BZK		
10 Personeelsbeleid homo-emancipatie Defensie	Defensie		
11 Diversiteitsbeleid in gezondheidszorg en ziektepreventie	VWS		Stichting SOA-bestrijding, NIGZ, NISSO, GGD, Aidsfonds ZON, Rutgers Consult
12 Internationaal beleid homo-emancipatie als onderdeel van internationaal mensenrechtenbeleid	BuiZa, Ontwikkelings-samenwerking		

Voornemens	Ministerie(s)	Budget	Uitvoerende instantie
Concentratie van kennis			
13 Oprichting expertisecentrum homoseksualiteit (m/v/bi)	VWS	Projectsubsidie t/m 2004 f 300 000 p.j.	pm
14 Informatie- en documentatiecentrum annex tentoonstellingsruimte (in samenhang met 5)	VWS, OCenW, Financiën	Structureel subsidie f 75 000 Projectsubsidie 2001 t/m 2004; Pm eenmalig subsidie	IHLIA
15 Homo-lesbisch toegangsportaal op internet	VWS	Projectsubsidie t/m 2002 f 326 000	IHLIA, COC
Homospecifiek beleid			
16 Kleine homo-vrijwilligers-organisaties	VWS	f 150 000 p.j.	Orpheus, 7152, De Kringen, IPOTH, SLOW, LNBI
17 Islam en homoseksualiteit	VWS	Projectsubsidie t/m 2001 f 350 000	Yoesuf
18 Boek voor allochtone homoseksuele jongeren	VWS	Projectsubsidie 2001 f 83 000	Schorerstichting
19 Kwaliteitsverbetering aanbod thuiszorg en verzorgings- en verpleeghuizen aan lesbische en homoseksuele bejaarden	VWS	Projectsubsidie t/m 2003 f 600 000	Schorerstichting ANBO, COC, IMCO
20 Rimpels in de Regenboog project t.b.v.netwerkvorming en verbeterde toegankelijkheid welzijnsvoorzieningen oudere homo's en lesbische vrouwen	VWS	Projectsubsidie t/m 2002 f 380 000	COC, ANBO, Platform ouderen e.a.
21 Verbetering hulp- en dienstverlening aan homo's en lesbische vrouwen	VWS	Structureel subsidie (resp. f 1 mln. en pm)	SchorerstichtingGay and Lesbian Switchboard
22 Bevordering homoparticipatie en bestrijding homodiscriminatie in de sport	VWS	Projectsubsidie 2001-2002 f 100 000 p.j.	
Internationaal			
23 Europees diversiteitsproject Be equal be different	VWS, SZW, BZK (Europese Commissie)	Projectsubsidie t/m 2001 f 258 000	COC, LBL, LBR E-Quality
24 Internationale activiteiten in kader van EQUAL bevordering acceptatie homoseksualiteit op arbeidsmarkt	SZW, Europese Commissie	Pm	COC
25 Bevordering homo-emancipatie Europese sport-organisaties	VWS	Projectsubsidie t/m 2001 f 90 000	EGLSF

1. Wet- en regelgeving

1.1 Relatiewetgeving

Algemeen

Wie zijn relatie met een levenspartner van hetzelfde geslacht formeel wil regelen, zal hiervoor binnenkort drie mogelijkheden hebben: het burgerlijk huwelijk, het geregistreerd partnerschap en een samenlevingscontract. Het geregistreerd partnerschap is gelijkwaardig aan het huwelijk en de gevolgen zijn vrijwel gelijk. Alleen in de rechtsbetrekkingen met kinderen is er een belangrijk verschil.

Het samenlevingscontract is iets heel anders dan het geregistreerd partnerschap en het huwelijk. Een dergelijk contract regelt uitsluitend wat de twee partijen zelf afspreken.

Bij het geregistreerd partnerschap en het huwelijk liggen de rechten en plichten voor een groot deel vast in de wet. De onderhoudsplicht is hiervan een goed voorbeeld. Deze geldt wel automatisch bij het geregistreerd partnerschap en het huwelijk. Bij een samenlevingscontract beslissen de twee partijen zelf of zij hierover iets willen afspreken.

Een ander belangrijk verschil heeft te maken met de gevolgen. Het geregistreerde partnerschap en het huwelijk hebben juridische gevolgen voor de partners onderling en in de verhouding tot anderen. Een voorbeeld van een gevolg in de verhouding tot anderen is onder meer dat een geregistreerde partner van een procespartij niet kan worden verplicht een getuigenverklaring af te leggen. Ook valt te denken aan de gevolgen op het gebied van het huwelijksvermogensrecht en het erfrecht (zie hierna).

Het samenlevingscontract heeft uitsluitend juridische gevolgen voor de twee partijen die de overeenkomst sluiten. Het contract kan door anderen wel als bewijs van samenleving worden geaccepteerd, bijvoorbeeld door een pensioenfonds.

Openstelling huwelijk

Het wetsvoorstel voor de openstelling van het burgerlijk huwelijk voor paren van gelijk geslacht (TK, 1999–2000, 26 672, nr. 2) is onlangs door de Eerste Kamer aangenomen.

Het uitgangspunt van gelijke behandeling van homo- en heteroseksuele paren heeft ertoe geleid dat zoveel mogelijk de regels omtrent het aangaan, de sluiting, de nietigverklaring en de gevolgen van het huidige huwelijk van toepassing zijn op een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht. De verschillen tussen het huwelijk voor personen van verschillend geslacht en personen van hetzelfde geslacht liggen in de gevolgen. Het betreft een tweetal aspecten, te weten de verhouding tot kinderen en de internationale component. Met betrekking tot de positie van kinderen is op te merken dat aan een huwelijk van twee personen van hetzelfde geslacht geen afstammingsrechtelijke gevolgen zijn verbonden. Het ging naar de mening van het kabinet te ver om aan te nemen dat een kind dat geboren wordt binnen een huwelijk van twee vrouwen, in juridisch opzicht automatisch afstamt van beide vrouwen. Daarmee wordt de werkelijkheid geweld aangedaan. De afstand tussen werkelijkheid en recht zou te groot worden. Dit neemt niet weg dat de relatie van het kind met de beide vrouwen of de beide mannen die het verzorgen en opvoeden, beschermd dient te worden, ook in juridisch opzicht. Deze bescherming is deels gerealiseerd door de in de wet opgenomen mogelijkheid van gezamenlijk gezag van een ouder en diens partner (art. 253t e.v. BW). Verder zijn bij de Kamer voorstellen ingediend tot invoering van de adoptie door personen van hetzelfde geslacht, alsmede tot aanpassing van voornoemde regeling van het gezamenlijk gezag (zie hierna).

Nederland loopt internationaal voorop als het gaat om relatiewetgeving met betrekking tot personen van hetzelfde geslacht. Een huwelijk van personen van hetzelfde geslacht zal slechts in enkele landen als zodanig worden erkend. Wellicht kunnen gehuwden van hetzelfde geslacht in het buitenland met diverse praktische problemen te maken krijgen. Overigens speelt het probleem ook bij het geregistreerd partnerschap en onderzamen samenlevende personen die geen huwelijk of geregistreerd partnerschap zijn aangegaan, eveneens praktische en juridische problemen. Opgemerkt zij nog dat thans twee zaken in hoger beroep aanhangig zijn bij het Europese Hof te Luxemburg waarin de vraag is gesteld in hoeverre (homoseksuele) geregistreeerde partners recht hebben op toekenning van bepaalde, volgens het Ambtenarenstatuut van de Commissie aan echtgenoten toegekende voordelen. De Eerste Kamer is over de Nederlandse interventie in dezen bericht bij brieven van 8 maart 1999 en 2 juli 1999 (EK, vergaderjaar 1998–1999, Aangangsels, nr. 12 respectievelijk 21). Hoewel het hier ambtenarenzaken betreft, kan een uitspraak van het Hof richtinggevend zijn voor de wijze waarop in andere delen van het communautaire recht met deze vraag zou kunnen worden omgegaan. Naar het zich nu laat aanzien, is een uitspraak in deze twee zaken niet op korte termijn te verwachten.

1.2 Adoptie door lesbisch of homoseksueel paar

In september 2000 is eveneens aangenomen het wetsvoorstel tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek (adoptie door personen van hetzelfde geslacht, TK, 1999–2000, 26 673, nr. 1). De achtergrond daarvan is dat een kind dat in een duurzame relatie van twee personen wordt verzorgd en opgevoed, recht heeft op bescherming van die relatie, ook in juridische zin, en dat dit geldt ongeacht of het gaat om personen van verschillend of van hetzelfde geslacht. Het voorgaande geldt ook voor de situatie dat een kind met zijn (verzorgende) ouder en diens partner een gezin vormt. In het wetsvoorstel is voor adoptie een nieuwe voorwaarde opgenomen, te weten dat vaststaat dat het kind van zijn ouder niets meer te verwachten heeft. Het criterium wordt voorgesteld ongeacht of het gaat om adoptie door personen van hetzelfde geslacht of om adoptie van personen van verschillend geslacht. Waar het om gaat is dat de familieband met de natuurlijke ouders in zoveel mogelijk gevallen blijft bestaan.

1.3 Gezamenlijk gezag van rechtswege

In maart 2000 is ingediend het Wetsvoorstel tot wijziging van Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek in verband met het gezamenlijk gezag van rechtswege bij geboorte tijdens een geregistreerd partnerschap. Wanneer het wetsvoorstel wet wordt en in werking treedt, zullen de ouder en diens partner die niet de (juridische) ouder is, bij geboorte van het kind binnen een geregistreerd partnerschap in die gevallen dat er geen andere ouder is, automatisch van rechtswege gezamenlijk het gezag verkrijgen. Dit geldt voor heteroseksuele paren, maar ook voor lesbische paren.

1.4 Erfrecht

Sinds 1 januari 1996 is de legitieme portie van de ascendenten (ouders en grootouders van het kind) vervallen. Sedertdien is het niet mogelijk meer, dat de onterfde ouders van een erflater, die zich wellicht niet met de relatie van hun kind hebben kunnen verenigen, om die reden de legitieme portie inroepen.

Sedert 1 januari 1998 wordt voor het erfrecht de geregistreeerde partner gelijk gesteld met de echtgenoot (artikel 4:879a BW). Dit betekent dat de geregistreeerde partner dezelfde versterferfrechtelijke aanspraken heeft als

een echtgenoot. Het geregistreerde partnerschap staat open ook voor personen van hetzelfde geslacht.

Sedert 1 januari 1998 is een ouderlijke boedelverdeling ook mogelijk tussen de kinderen van de erflater en diens geregistreerde partner. Voor het (eventuele) kind van de erflater betekent zulks, dat zijn vordering wegens onderbedeling eerst opeisbaar zal zijn in geval van overlijden van de langstlevende partner.

In geval het kind zou zijn onterfd en het een beroep op zijn legitieme portie zou doen, geldt dat de legitieme portie op nihil kan uitkomen, indien en voorzover met het aan de langstlevende partner vermaakte, inderdaad wordt voldaan aan een natuurlijke verbintenis.

Blijkens het nieuwe erfrecht gelden de afdelingen 4.2A.1 én 4.2A.2 BW van het nieuwe erfrecht (over het erfrecht bij versterf) niet alleen voor echtgenoten, maar ook in geval van geregistreerd partnerschap.

De erflater met legitimarissen kan de langstlevende tegen aanspraken van eerstbedoelde personen beschermen door toepassing van artikel 4.3.3.11b BW (door aan een uiterste wilsbeschikking ten behoeve van de geregistreerde partner de voorwaarde te verbinden dat de vordering van een legitimaris, voorzover deze ten laste zou komen van de langstlevende geregistreerde partner, eerst opeisbaar is na het overlijden van de langstlevende).

Een dergelijke clause kan ook worden gemaakt door personen die anders dan als echtgenoot of geregistreerde partner elkanders levensgezel zijn, mits een gemeenschappelijke huishouding werd gevoerd en een notarieel verleden samenlevingsovereenkomst is aangegaan.

1.5 Fiscale wet- en regelgeving

Zoals gezegd zijn met ingang van 1 januari 1998 in Boek 1 van het Burgerlijk Wetboek de bepalingen met betrekking tot het geregistreerd partnerschap in werking getreden. Op diezelfde datum zijn in de Algemene wet inzake rijksbelastingen en de Invorderingswet 1990 bepalingen in werking getreden op grond waarvan voor de heffing en invordering van rijksbelastingen het geregistreerd partnerschap in alle opzichten wordt gelijkgesteld met een huwelijk. Tevens geldt binnen de fiscaliteit een kind van de ene partner ook als kind van de andere partner.

Door de invoering van het geregistreerd partnerschap en de hiervoor bedoelde bepalingen in de fiscale wetgeving staat het fiscale regime dat geldt voor gehuwden ook open voor partners van gelijk geslacht zodat op dit punt geen onderscheid bestaat.

1.6 Pensioenrechten

Op het terrein van de aanvullende pensioenen is in het kader van het nabestaandenpensioen de Wet van 25 mei 2000 van belang tot wijziging van de Pensioen- en spaarfondsenwet met betrekking tot de medezeggenschap van gepensioneerden en de gelijkstelling in pensioenregelingen van geregistreerde partners met gehuwden (Stb. 256).

Door deze wetwijziging is geregeld dat personen die ten tijde van de inwerkingtreding van deze wetwijziging deelnemer zijn in een pensioenregeling en een geregistreerd partnerschap zijn aangegaan met betrekking tot het nabestaandenpensioen, gelijk behandeld worden als gehuwde deelnemers. Het nabestaandenpensioen moet voor hen op dezelfde wijze worden vastgesteld. Het is niet meer mogelijk de hoogte van hun nabestaandenpensioen te beperken door alleen rekening te houden met de jaren na 1 januari 1998. Dit betekent dat een verbetering in de positie van geregistreerde partners is gerealiseerd, en daarmee in het bijzonder in de positie van de homoseksuele relaties. Aanleiding tot deze wijziging was de op 16 april 1998 door de Tweede Kamer aangenomen motie van

de leden Dittrich, Van der Burg, Sipkes en Van der Stoel (Kamerstukken II 1997/98, 22 700, nr. 30).

Voorts is in het kader van de behandeling van het wetsvoorstel Wijziging PSW (Pensioen- en Spaarfondsenwet, PSW) en enige andere wetten (recht van keuze voor ouderdomspensioen in plaats van nabestaandenpensioen en gelijke behandeling van mannen en vrouwen) (26 711) de motie Schimmel/Van Zijl aangenomen (26 711, nr. 25). Deze motie houdt in dat ongehuwd samenwonenden daar waar mogelijk gelijk behandeld moeten worden met gehuwde en geregistreerde partners. In de nieuwe PSW zal invulling gegeven gaan worden aan deze motie. Ook deze wijziging betekent een verbetering van de positie van de homoseksuele relatie op het terrein van de aanvullende pensioenen.

1.7 Vreemdelingenrecht

Binnen het Nederlandse vreemdelingenbeleid kunnen twee verschillende beleidsterreinen worden onderscheiden, het asielbeleid en het zogenaamde reguliere vreemdelingen-beleid.

1.7.1 Toelating in het kader van het asielbeleid

Het asielbeleid heeft betrekking op de toelating, de opvang en de eventuele terugkeer van asielzoekers. Een belangrijk uitgangspunt van het Nederlandse asielbeleid is dat het toelatingsbeleid restrictief is, waarbij overigens wel volledig in overeenstemming met internationale verplichtingen wordt gehandeld, zoals het Vluchtelingenverdrag en andere mensenrechtenverdragen. De begrippen streng maar rechtvaardig zijn hier richtinggevend.

Het is staand beleid en vaste jurisprudentie dat vervolging wegens seksuele voorkeur is inbegrepen in vervolging wegens het behoren tot een sociale groep als bedoeld in artikel 1A van het Vluchtelingenverdrag.

Een asielaanvraag waarin een beroep wordt gedaan op problemen vanwege de seksuele voorkeur van de vreemdeling, moet worden beoordeeld met bijzondere aandacht voor de positie van homoseksuelen in het land van herkomst. Per land van herkomst verschilt de invloed van de overheid op het maatschappelijk leven. De omstandigheid dat betrokkene in het land van herkomst zijn/haar leven niet kan leiden op dezelfde wijze als in Nederland, betekent niet dat ten aanzien van betrokkene sprake is van een situatie van vervolging in vluchtelingenrechtelijke zin. Volgens vaste rechtspraak wordt niet iedere beperking van de mensenrechten per definitie als een daad van vervolging in de zin van het Vluchtelingenverdrag beschouwd. Er zal sprake moeten zijn van een bepaalde intensiteit van de schending van het betreffende mensenrecht. Betrokkene moet aannemelijk maken dat hij of zij op grond van persoonlijke, individuele omstandigheden een gegronde reden heeft te vrezen voor vervolging in de zin van het Verdrag.

In de volgende gevallen zal tot vluchtelingschap worden geconcludeerd:

- Indien er sprake is van een bestraffing op basis van een strafbepaling die alleen betrekking heeft op homoseksuelen, is deze discriminatoire bejegening van de homoseksueel aan te merken als een daad van vervolging door de overheid. Voor de conclusie dat er sprake is van vluchtelingschap moet het wel om een onevenredig zware bestraffing gaan. Zo is een enkele geldboete onvoldoende om te concluderen dat er terecht een beroep op het vluchtelingschap is gedaan.
- Indien een homoseksueel wordt bestraft wegens het plegen van een algemeen delict of op grond van algemene openbare-ordebepalingen. In die gevallen moet worden onderzocht of er sprake is van onevenre-

dige of discriminatoire bestraffing vanwege de homoseksualiteit. Hiervan is sprake indien homoseksuelen voor hetzelfde feit zwaarder worden bestraft dan heteroseksuelen, of indien een, op zichzelf algemene, openbare-ordebepaling alleen wordt toegepast ten aanzien van homoseksuelen. Daarnaast moet de vreemdeling aannemelijk maken dat hij of zij persoonlijk een gegronde reden heeft voor vervolging.

- Indien de homoseksuele asielzoeker zich beroept op discriminatie door de overheid of door derden. Discriminatie door de autoriteiten en/of medeburgers kan onder omstandigheden als daad van vervolging worden aangemerkt. Hiervan is sprake indien de ondervonden discriminatie een dusdanige ernstige beperking van de bestaansmogelijkheden oplevert dat het onmogelijk is op maatschappelijk en sociaal gebied te kunnen functioneren. Een asielzoeker komt voor toelating in aanmerking indien hij aannemelijk maakt dat discriminatie van hem persoonlijk heeft geleid tot ernstige beperkingen en aannemelijk is dat de autoriteiten hem niet hebben kunnen of willen beschermen tegen deze vorm van discriminatie.

1.7.2 Reguliere toelating

Het reguliere vreemdelingenbeleid regelt het verblijf van mensen die naar Nederland komen voor een regulier verblijfsdoel, bijvoorbeeld werk of studie. Ook gezinsvorming of -hereniging, met daaronder begrepen verblijf bij een partner, de zogenoemde afhankelijke vormen van verblijf, vallen onder deze noemer. Toelating tot Nederland voor een regulier verblijfsdoel is bijvoorbeeld mogelijk op grond van verplichtingen die voortvloeien uit internationale overeenkomsten. Hierbij valt te denken aan het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Daarnaast is toelating mogelijk op grond van klemmende redenen van humanitaire aard.

Gezinsvorming en gezinshereniging zijn veel voorkomende redenen voor verblijf in Nederland. Het gaat hier om een afhankelijke vorm van verblijf. De vergunning kan worden verleend voor verblijf bij ouder, echtgenoot, of partner (van gelijk geslacht). Aan vreemdelingen die in het kader van gezinshereniging of gezinsvorming naar Nederland komen worden in beginsel geen nadere voorwaarden gesteld. Hij of zij hoeft niet zelfstandig te beschikken over werk, inkomen of huisvesting. Daar dient de reeds in Nederland verblijvende partner, waarbij verblijf wordt beoogd, voor zorg te dragen. Dit om te voorkomen dat een beroep op de openbare kas wordt gedaan. Tevens is vereist dat de vreemdeling geen gevaar voor de openbare orde, openbare rust of nationale veiligheid vormt. Indien aan alle terzake geldende voorwaarden wordt voldaan, wordt een verblijfsvergunning afgegeven voor verblijf bij echtgenoot of partner.

Op dit moment geldt ten aanzien van partnerschapsregistratie nog de voorwaarde dat een vreemdeling die een registratie wil aangaan over een geldige verblijfstitel dient te beschikken alvorens hij dit kan doen. Binnenkort zal dit wijzigen. De Eerste Kamer heeft hiertoe ingestemd met een wijziging in Boek I van het BW. Na inwerkingtreding zal er geen verschil meer zijn tussen de voorwaarden die overeenkomstig de wetgeving ter voorkoming van schijnhuwelijken worden gesteld aan huwelijkspartners en aan geregistreerde partners. Dat wil zeggen dat, in het geval de vreemdeling niet reeds in het bezit is van een permanent verblijfsrecht in Nederland, hij, teneinde een partnerschapsregistratie te kunnen aangaan, een Verklaring van de Vreemdelingendienst nodig heeft (een zogenoemde D79-verklaring) en niet langer een geldige titel tot verblijf.

De categorie partners (van gelijk geslacht) die aantoonbaar, buiten hun toedoen, nooit aan het middelenvereiste kunnen voldoen maar overigens wel aan alle andere voorwaarden, nemen een bijzondere positie in. Zij

kunnen zich, in tegenstelling tot partners van verschillend geslacht, niet in een gunstiger positie brengen door voorafgaand aan de toelating te huwen. Nu met de mogelijkheid tot formele registratie mede is beoogd partners van gelijk geslacht zowel in hun onderlinge verhouding als in hun verhouding tot anderen juridisch vrijwel geheel als gehuwden te beschouwen, is besloten (zie TBV 1998/24) om uitsluitend de categorieën blijvend volledig arbeidsongeschikten en personen van 57,5 jaar en ouder wegens klemmende redenen van humanitaire aard te ontheffen van het middenvereiste.

2. Internationaal homo- en diversiteitsbeleid

2.1 Algemeen: mensenrechten centraal

Het beleid inzake homo-emancipatie vormt een onderdeel van het mensenrechtenbeleid en past in het ruimere kader van non-discriminatie. Naast relevante artikelen in VN mensenrechtenverdragen wordt de internationaal-juridische context met name gevormd door artikel 13 van het Verdrag van Amsterdam van de EG en door het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) van de Raad van Europa. Bij het recente 12e Protocol bij het EVRM is non-discriminatie wegens seksuele gerichtheid inbegrepen.

2.2 Europese Unie activiteiten in het kader van art. 13 Verdrag EG

In het Sociale Actieprogramma (1998–2000) heeft de Europese Commissie voorgesteld een brede discussie te voeren over de doorwerking van artikel 13 in de lidstaten. Hiertoe is een «Call for proposals» uitgegaan, waarbij in de periode van maart 2000 tot en met december 2001 subsidie van de Europese Commissie kan worden verkregen voor internationale projecten die zijn gericht op het bestrijden en voorkomen van discriminatie. Naast de subsidie van de Commissie moeten ook derden een subsidie toekennen.

2.3 EU Kaderprogramma voor de Volksgezondheid

Binnen het EU kaderprogramma voor de Volksgezondheid is een actieprogramma opgezet ter preventie van Aids en andere besmettelijke ziekten. Met dit actieprogramma worden op programmatische wijze onderzoek en uitvoeringsprojecten gefinancierd. Binnen het programma wordt aandacht besteed aan a) monitoring van en toezicht op besmettelijke ziekten, b) bestrijding van overdracht, c) voorlichting, educatie en opleiding en d) begeleiding van HIV-geïnfecteerden of mensen met aids en bestrijding van discriminatie.

Hoewel het kaderprogramma voor de Volksgezondheid momenteel wordt herzien, heeft de Europese Commissie besloten dit specifieke actieprogramma te continueren tot er een nieuw kaderprogramma van kracht is.

2.4 Raad van Europa

Medio 2000 is er in de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa aandacht besteed aan de situatie van homoseksuelen aan de hand van twee rapporten¹.

Hieruit blijkt dat de rechten per land aanzienlijk variëren en ook dat er nog steeds lidstaten zijn waar discriminatie in de wetgeving voorkomt. In de meeste lidstaten worden homoseksuelen en homoseksuele paren gediscrimineerd op het gebied van asiel, toelating en verblijfsrecht.

Beide rapporten zijn in juni en september 2000 in de Assemblee besproken. Tegenstand was er vooral van Italiaanse en Poolse zijde, maar

¹ Situation of gays and lesbians and their partners in respect to asylum and immigration in member states of the Council of Europe, rapporteur mrs. R. Vermot-Mangold (Zwitserland, Soc) van de Commissie voor Migratie, Vluchtelingen en Demografie, document 8655 van 25 februari 2000; Situation of lesbians and gays in Council of Europe member states, rapporteur mr. C. Tabajdi (Hongarije, Soc) van de Commissie voor Juridische Aangelegenheden, document 755 van 6 juni 2000.

ook vertegenwoordigers van andere landen stemden tegen het rapport. De debatten mondden uit in een aantal aanbevelingen aan het Comité van Ministers en een oproep aan de lidstaten van de Raad van Europa om «sexuele gerichtheid» op te nemen in de verbodsbepalingen voor discriminatie in de nationale wetgeving. Bij de verdere implementatie van deze aanbevelingen in de daartoe in aanmerking komende commissies en werkgroepen van de Raad, zal Nederland een actieve rol spelen.

2.5 Overig multilateraal beleid

Waar zich in internationaal verband de gelegenheid voordoet, vraagt Nederland in het kader van non-discriminatie ook aandacht voor problemen van discriminatie wegens seksuele voorkeur. Onder meer gebeurt dit tijdens de jaarlijkse sessies van de VN-Mensenrechtencommissie en de Derde Commissie van de Algemene Vergadering van de VN. Op de jaarlijkse implementatiebijeenkomsten van de Menselijke Dimensie van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa is Nederland penvoerder van de EU voor het onderwerp non-discriminatie. Nederland heeft zich tijdens de VN-vrouwenconferentie in juni 2000 in New York sterk gemaakt om non-discriminatie op grond van seksuele voorkeur conform artikel 13 EG-Verdrag expliciet vastgelegd te krijgen in het slotdocument. Dit bleek helaas niet mogelijk. Tijdens een plenair debat dreigden enkele landen zich uit de onderhandelingen terug te trekken als met name Westerse landen zouden blijven aandringen op opname van seksuele voorkeur in het slotdocument. Evenals in Beijing hebben sommige landen reserveringen gemaakt vanwege religieuze, ethische en culturele waarden. Alle landen hebben uiteindelijk ingestemd met reeds in 1995 gemaakte afspraken op het terrein van seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. De Europese Unie had al in Beijing in een «interpretatieve verklaring» gesteld, dat volgens haar interpretatie de seksuele rechten, waaronder seksuele voorkeur, impliciet zijn verwoord in het Platform voor Actie en onderdeel zijn van de mensenrechten van vrouwen. De EU heeft dit standpunt herhaald bij het aannemen van de slotverklaring in juni in New York.

2.6 Midden- en Oost-Europa

Sinds een aantal jaren kunnen maatschappelijke en niet-gouvernementele organisaties uit Midden- en Oost-Europa een beroep doen op het Matra-programma (Maatschappelijke Transformatie), zo ook homo-organisaties. Zij dienen een Nederlandse organisatie te vinden die bereid en in staat is ondersteuning te leveren. Subsidiëring kan plaatsvinden op het terrein van lobby- en PR-activiteiten en institutionele versterking van de organisatie. De steun wordt toegekend op basis van onderlinge kwalitatieve vergelijking.

Zo heeft het Matra-programma gedurende drie jaar in Roemenië een project gefinancierd dat gericht was op de ondersteuning van een Roemeense homo-organisatie. Dit project werd begeleid door het COC. Momenteel oriënteert de Schorerstichting – in joint venture met het COC – zich op het aangaan van een partnerschapsrelatie met deze Roemeense homo-organisatie en met homo-organisaties in Bulgarije en Moldavië. Tijdens de conferentie van de International Lesbian and Gay Association (ILGA) die in 2000 in Boekarest werd gehouden, zijn voorbereidingen getroffen voor dit zogenoemde pink triangle project. Tenslotte financieren verschillende ambassades in Midden- en Oost-Europa activiteiten van lokale homogroepen via het Matra-Kleine Ambassade Projecten-programma.

2.7 Ontwikkelingssamenwerking

Binnen de internationale samenwerking is het Nederlandse homo-emancipatiebeleid gericht op de bevordering van organisatievorming en capaciteitsopbouw van lokale non-gouvernementele organisaties (NGO's). Algemeen uitgangspunt voor het ontwikkelingsamenwerkingsbeleid is dat de aanvraag tot steun geformuleerd dient te worden door een NGO in een ontwikkelingsland. Die NGO's kunnen dan eventueel samenwerking zoeken met Nederlandse medefinancieringsorganisaties. Lokale organisaties kunnen door de Nederlandse ambassades geïnformeerd worden over de mogelijkheden van financiële ondersteuning. Ambassades kunnen gebruik maken van fondsen van het Programma Kleine Projecten (PKP) en de sinds 1 april 2000 gedelegeerde fondsen ter bescherming en bevordering van de mensenrechten in de GMV-themalanden. De landen op de GMV-lijst (Albanië, Armenië, Bosnië-Herzegovina, Cambodja, China, Colombia, Georgië, Guatemala, Guinee-Bissau, Honduras, Kenia, Moldavië, Namibië, Nepal, Pakistan, Rwanda, El Salvador en Zimbabwe) komen in aanmerking voor ondersteuning van activiteiten op het gebied van mensenrechten, vredesopbouw en goed bestuur (ref. Brief aan de Tweede Kamer van 10 november 1999 (26 433, nr. 18)).

Zo zijn bijvoorbeeld een documentaire over de positie van homoseksuelen in China en diverse projecten in Midden-Amerika met Nederlandse steun gefinancierd. De Schorerstichting werkt sinds 1997, in samenwerking o.a. met HIVOS en Icco, succesvol aan de overdracht van de buddyformule in Midden- en Zuid-Amerika. Het buddyproject in Rio de Janeiro wordt omschreven als een van de succesvolste vrijwilligersprojecten van Brazilië en zal nu zelf voor overdracht gaan zorgen binnen Brazilië. Het aantal landen waar dit overdrachtsprogramma wordt uitgevoerd, zal in de komende jaren nog verder worden uitgebreid.

Tenslotte ondersteunen de HIVOS en Novib vanuit hun mensenrechtenprogramma diverse homo-emancipatie-activiteiten in Kenia, Namibië, Uganda, Zambia en Zimbabwe, waar initiatieven worden ondersteund op het gebied van bewustwording, gelijke rechten en antidiscriminatie. In 1999 werd de wereldconferentie van de ILGA in Johannesburg gefinancierd.

2.8 Inzet voor gelijkberechtiging van personeelsleden van internationale organisaties

Wat betreft de gelijkberechtiging van homoseksuele medewerkers van internationale organisaties zijn twee aspecten van belang, het personeelsbeleid van de betrokken organisatie en de opstelling van het gastland waar de medewerker te werk is gesteld.

In het personeelsbeleid van internationale organisaties wordt over het algemeen geen onderscheid gemaakt tussen medewerkers naar seksuele voorkeur. Wel zijn er praktische aspecten, waardoor in feite homoseksuele medewerkers toch in sommige gevallen anders worden behandeld dan hun heteroseksuele collega's. Zo bepalen bijvoorbeeld de Staff Rules van de Verenigde Naties dat voor eventuele partnervergoedingen slechts een echtgeno(o)t(e) in aanmerking komt.

De Nederlandse regering hecht zeer aan de gelijkberechtiging van homoseksuele medewerkers van internationale organisaties, maar dikwijls wordt door nationale regelgeving in het land van vestiging, bijvoorbeeld inzake pensioenrechten van partners, toch onderscheid gemaakt. Een ander praktisch knelpunt kan bestaan op het gebied van de verblijfsrechten. Hierbij is de afgesloten gaststaatovereenkomst van belang evenals de interpretatie daarvan door zowel de gaststaat als de betrokken internationale organisatie. In het algemeen is het buitengewoon moeilijk om, gezien de opvattingen van het merendeel der lidstaten, aanpassingen

in eventuele praktische belemmeringen te bewerkstelligen. Voor medewerkers van in Nederland gevestigde internationale organisaties wordt door Nederland voor het verblijfsrecht uiteraard een geregistreerd partnerschap erkend.

3 Jeugd en onderwijs

In de homonotitie van februari 2000 is al een aantal zaken genoemd op dit terrein.

In aanvulling daarop kan nog het volgende worden gemeld.

Uit de verschillende onderzoeken die op het gebied van onderwijs zijn gedaan¹ komt vooral de onzichtbaarheid van homoseksualiteit naar voren. Tijdens de lessen wordt nauwelijks aandacht besteed aan homoseksualiteit, kennis over homoseksualiteit bij de docenten is beperkt en er zijn maar weinig openlijk homoseksuele of lesbische docenten. Homoseksualiteit vormt onder leerlingen geen onderwerp van gesprek, ze nemen van elkaar aan dat ze op iemand van de andere sekse vallen. Als er al over homoseksualiteit wordt gepraat, gebeurt dit op een denigrerende manier en blijken leerlingen steeds te moeten benadrukken dat zij zelf heteroseksueel zijn. In een van de onderzoeken onder een grote groep scholieren² is 55% van mening dat je het in hun klas maar beter kunt verzwijgen als je homoseksueel of lesbisch bent. In hetzelfde onderzoek geeft 47% aan geneigd te zijn om homoseksuele medescholieren van dezelfde sekse min of meer op afstand te houden. Tolerantie voor homoseksualiteit is in de regel onder allochtone leerlingen lager dan onder autochtone leerlingen.³ Jongens met homoseksuele gevoelens blijken het moeilijker te hebben dan meisjes. Zowel door leerlingbegeleiders als homoseksuele leerlingen wordt melding gemaakt van voorvallen van pesten, buitensluiten, bedreiging, vernieling van eigendommen en zelfs van fysiek geweld door medeleerlingen bij (vermeende) homoseksualiteit. Ook zijn beide groepen bekend met homonegatieve opmerkingen van docenten. Voor leerlingen met homoseksuele gevoelens betekent dit dat de schoolperiode een moeilijke tijd is, met onzekerheid en eenzaamheid. Van de onderzochte scholieren blijken degenen die op de één of andere manier bezig zijn met de seksuele identiteit significant meer lichamelijke en psychosociale klachten te hebben dan degenen die hier niet mee bezig zijn.⁴

Het jeugdbeleid van VWS is erop gericht kansen van kinderen en jongeren te vergroten, uitval van kinderen en jongeren tegen te gaan en de maatschappelijke positie van jeugdigen te versterken. Vanuit die hoofddoelstellingen zijn prioriteiten geformuleerd: een goede, en goed bereikbare hulp voor kinderen, jongeren en ouders die dat nodig hebben; voldoende kinderopvang van goede kwaliteit; het betrekken van kinderen en jongeren bij zaken die hen aangaan en het bevorderen van samenhang in het jeugdbeleid. Binnen het jeugdbeleid is homobeleid of de bestrijding van homodiscriminatie geen expliciet thema. Niettemin is er in verschillende onderdelen van het jeugdbeleid aandacht voor het probleem van discriminatie en de uitvalrisico's van homoseksuele jongeren.

In juli 2000 is in de sector Jeugdhulpverlening op initiatief van de werkgevers en de werknemers een gedragscode ontwikkeld. De gedragscode geldt voor alle instellingen in de sector en verbiedt onder meer discriminatie op grond van seksuele voorkeur. De gedragscode geldt voor medewerkers, bestuursleden, stagiaires en vrijwilligers in de jeugdhulpverlening.

Opkomende discriminatie door jongeren uit etnische minderheidsgroepen werd onder meer bestreden door een actief integratiebeleid. Een aantal landelijke jeugdorganisaties streefde expliciet de ontwikkeling van een

¹ Akker, A. van den (1996). *Een hoorn des overvloeds zonder exotische vruchten*. Utrecht: GG&GD; Dankmeijer, P. (1994). *Vies niet, homo wel*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies; Derriks, M., & Kat, E. de (1999). *Mij maakt het niets uit*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut; Kersten J.; Sandfort, Th. (1994). *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie: een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies; Pelkmans, T. (1992). *Ervaringen van homoseksuele studenten en universitaire medewerkers*. Nijmegen: KUN; Tielman, R., Kersten, A., & Ploeg, D. van der (1990). *Homoseksualiteit in het onderwijs*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies.

² Kersten J., & Sandfort, Th. (1994). *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie: een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies.

³ Brugman, E., Goedhart, H., Vogels, T., & Zessen, G. van (1995). *Jeugd en Seks 95*. Utrecht: SWP. De Vries, J. (1998). *Verschillen verkend*. Utrecht: Forum.

⁴ Kersten J., & Sandfort, Th. (1994). *Lesbische en homoseksuele adolescenten in de schoolsituatie: een inventarisatie van knelpunten, problemen en oplossingen*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies.

multiculturele organisatie na. Enkele landelijke jeugdorganisaties hebben specifieke activiteiten ter bevordering van de integratie van allochtone jongeren. Zo werkt bijvoorbeeld Scouting Nederland met moslimgroepen, als eerste stap, om islamitische jongens en meisjes vertrouwd te maken met Scouting en met het georganiseerd jeugd- en jongerenwerk. Het is niet bekend of deze activiteiten een effect hebben op discriminatiegedrag door allochtone jongeren.

In maart 2000 hebben de Europese Commissie, het Europees Parlement en de Europese Raad ingestemd met het Europees jeugdprogramma. In de komende zeven jaar kunnen jongeren uit de lidstaten en een aantal «derde landen» deelnemen aan kortdurende groepsuitwisselingen, ze kunnen zich aanmelden voor vrijwilligerswerk in het buitenland, zij kunnen transnationale groepsinitiatieven realiseren, er zijn trainingen en uitwisselingen van jeugdwerkers. Het programma heeft mede tot doel: de mobiliteit en participatie van jongeren te bevorderen, en discriminatie en vreemdelingenhaat tegen te gaan. Op aandringen van Nederland vormt ook bestrijding van discriminatie op andere gronden – zoals seksuele voorkeur – een expliciet doel van het EU-jeugdprogramma. In het Jeugdprogramma zijn diverse projecten uitgevoerd waarin het expliciet ging om bestrijding van homodiscriminatie.

In het OCenW-beleid is gekozen voor een brede invalshoek voor homo-emancipatie. Het onderwerp is ondergebracht bij het thema «Veilige school». In de visie van OCenW hangt de situatie van homoseksuele en lesbische leraren en leerlingen nauw samen met het klimaat op school. De campagne «Veilige school» is erop gericht de school tot een veilige omgeving te maken waarin ook plek is voor homoseksuele docenten en scholieren. Onderdeel van de Veilige school is een verplichte klachtenregeling over seksuele intimidatie die in 1998 is ingesteld. De evaluatie van deze regeling zal in het voorjaar van 2001 gereed zijn. Op basis hiervan zal OCenW beslissen of verder onderzoek naar homodiscriminatie op scholen nodig is.

In april 2000 is het Transferpunt Jongeren, School en Veiligheid bij het Algemeen Pedagogisch Studiecentrum van start gegaan. Het Transferpunt heeft als taken de bevordering van tolerantie op scholen, het bestrijden van pesten en discriminatie en de preventie van seksuele intimidatie.

Aanvullend worden er op BVE-instellingen door het Platform Veiligheid en Geweld in de BVE-sector gerichte activiteiten ontplooid ten behoeve van veiligheid. Het Platform wordt bekostigd door OCenW en het secretariaat wordt gevoerd door de Bve-Raad. Het wordt aangestuurd door ROC-besturen, Politie en de Jongerenorganisatie Beroepsonderwijs. Dit Platform is primair verantwoordelijk voor het ontwikkelen van een infrastructuur voor veiligheid binnen de BVE-sector, waarbij kennisoverdracht, probleemsigalering en monitoring van veiligheid en geweld binnen de instellingen de aandachtsgebieden vormen.

Ook in het toetsingskader van de Onderwijsinspectie is aandacht voor het pedagogisch klimaat en een veilige omgeving op de scholen goed vertegenwoordigd.

4. Arbeid

4.1 Bevordering verdraagzaamheid op de werkvloer

Verskillende onderzoeken laten zien dat het hebben van een homoseksuele voorkeur in werksituaties wel degelijk een negatieve invloed heeft op werksatisfactie, werkbelasting en gezondheid¹.

Volgens het onderzoek dat in opdracht van SZW is uitgevoerd onder vertrouwenspersonen, zijn de meeste van hen van mening dat homoseksuelen in hun arbeidssituatie vanwege hun seksuele voorkeur geen problemen (meer) ondervinden.² Toch kan 44% van hen voorbeelden geven van homoseksuele mannen (meestal) en vrouwen (minder vaak) die de laatste jaren met problemen bij hen kwamen. De meeste van deze problemen bestaan uit conflicten met collega's, chefs, werknemers of leerlingen. Opvallend is dat bij dergelijke problemen de oorzaak en daarmee ook de oplossing vaak bij homoseksuelen zelf wordt gelegd. Zo zouden conflicten verdwijnen als de homoseksuele man of vrouw zich heeft «aangepast». Andere keren wordt een homoseksuele werknemer overgeplaatst, wordt hij of zij geadviseerd ontslag te nemen, zoekt men uit zichzelf een andere baan, of wordt iemand (langdurig) ziek.

Belangrijk onderzoek naar de verschillen in werkbeleving tussen homo- en heteroseksuele personen is in 1998 en 1999 in opdracht van AbvaKabo verricht³. In het eerste onderzoek, uitgevoerd binnen het ziekenhuiswezen en de lagere overheid, is de werkbeleving van homoseksuele personen in uiteenlopende opzichten vergeleken met die van heteroseksuele personen. Deze blijkt in verschillende opzichten negatiever te zijn, bijvoorbeeld op het gebied van de relaties met collega's en chefs, het gevoel zichzelf te kunnen zijn op het werk, werkstress en ziekteverzuim. Het gemiddeld aantal ziektedagen per jaar ligt zowel bij de lagere overheid als in het ziekenhuiswezen hoger voor homoseksuelen dan voor het totaal. In het onderzoek is niet nagegaan of dit hogere verzuim ook leidt tot meer WAO-instroom.

Als het gaat om ziekteverzuim en arbeidsongeschiktheidsrisico, wordt door de overheid momenteel geen specifiek beleid gevoerd ten aanzien van de categorieën homoseksuele verzekerden.

Wel voert SZW specifiek beleid met prikkels en instrumenten op het niveau van sectoren (bedrijfstakken) en bedrijven. Ook heeft SZW, mede naar aanleiding van deze onderzoeken, beleid ontwikkeld ter bevordering van een goed klimaat binnen ondernemingen. In dit kader kan onder andere worden gewezen op de verschillende Arbo-convenanten die tot doel hebben de werkdruk en psychische overbelasting van werknemers tegen te gaan. Werkdruk wordt veroorzaakt door een groot aantal factoren, waaronder een negatieve werksfeer, conflicten op het werk en te weinig sociale ondersteuning van collega's. Werkgevers zijn er in eerste instantie verantwoordelijk voor dat werknemers zich veilig voelen op het werk.

Op grond van het in 1994 ingevoerde artikel 4 lid 2 van de Arbowet is de werkgever verplicht een beleid te voeren ter bescherming van werknemers tegen seksuele intimidatie en tegen agressie en geweld.

Dit beleid is in opdracht van het ministerie van SZW geëvalueerd. In mei 2000 is het rapport «Evaluatie Arbowet over seksuele intimidatie, agressie en geweld en pesten op het werk» verschenen. Hierin is aandacht besteed aan de aard en omvang van agressie en geweld, seksuele intimidatie en pesten op het werk. Ook is aandacht besteed aan de gevolgen daarvan, het beleid dat gevoerd wordt ter bescherming van werknemers, de invloed van de Arbowet op het gevoerde beleid en eventuele knelpunten in praktijk en wetgeving. Het onderzoek leert dat de wijziging van de

¹ Bonfrère, L. (1992). *Homoseksualiteit en bedrijfscultuur*. Den Haag: VUGA; Meeren-donk, B. van de (1995). *Zo (on)zichtbaar*. Amsterdam: Industriebond FNV; Odijk, F. van (1988). *Tolerantie tot een bepaalde grens: homoseksuele vrouwen en mannen bij de gemeente*. Utrecht: Interfacultaire Werkgroep Homostudies; Vennix, P. & Delft, M. van (1993). *Een kwestie van kijken*. Utrecht: NISSO.

² Dercksen, A. (1992). *Vertrouwenspersonen en homoseksualiteit in arbeidssituaties*. Den Haag: VUGA.

³ Bos, H. & Sandfort, Th. (1998). *Seksuele voorkeur en werk: een vergelijking tussen homo- en heteroseksuele personen*. Zoetermeer: ABVAKABO. Bos, H. & Sandfort, Th. (1999). *De prijs die ik betaal*. Zoetermeer: ABVAKABO

Arbowet wel effect heeft gehad, maar nog onvoldoende. Weliswaar zijn er meer werkgevers die maatregelen hebben genomen om werknemers te beschermen tegen seksuele intimidatie en die het gevoerde beleid hebben geformaliseerd door dit bijvoorbeeld vast te leggen in een handboek. Daar staat tegenover dat 16% van alle werknemers nog blijkt te worden gepest. Hierdoor bleef 22% van deze groep enige tijd ziek thuis. Men wordt met name door collega's gepest, maar pesten door leidinggevenden komt ook voor. De door de werkgevers genomen maatregelen en de betreffende Arbowet-artikelen blijken in veel gevallen dus niet tot het gewenste resultaat te leiden. Bovendien is er nog steeds een groot aantal werkgevers dat onvoldoende maatregelen neemt en te weinig inspeelt op signalen over ongewenste omgangsvormen. SZW is voornemens een nieuwe impuls geven aan de voorlichting hieromtrent (zie deel 1, paragraaf 4.2).

4.2 Politie

In 1996 heeft de minister van Binnenlandse Zaken het beleidsplan «Politie en Diversiteit» doen verschijnen. Dit plan geeft de politiekorpsen een kader voor het vormgeven van hun beleid ten aanzien van de verschillende doelgroepen en daarmee een aanzet tot een pluriform samengestelde politieorganisatie. Nadat in vervolg hierop het beleidsplan «Een Kleurrijk Korps» ten behoeve van het allochtonenbeleid in de korpsen was verschenen, volgde in 1998 het beleidsplan «Roze in Blauw». Met dit plan werd beoogd problemen en belemmeringen die homoseksuelen binnen de organisatie ondervinden, weg te nemen. Uitgangspunt bij dit beleid is dat iedereen, ongeacht seksuele voorkeur, gelijkwaardig moet kunnen functioneren en participeren in de organisatie.

Naar aanleiding van dit beleidsplan zijn in het politieveld projecten gestart. Een van die projecten betreft Roze in Blauw, vormgegeven in de Kast (uit de kast komen). Deze kast maakte in de jaren 1999 en 2000 een rondje langs alle korpsen. De kast diende als aanleiding om het onderwerp homoseksualiteit in de korpsen bespreekbaar te maken. Daarbij konden korpsen zelf voorstellen indienen om de positie van homoseksuelen te verbeteren en het taboe omtrent dit onderwerp te doorbreken.

4.3 Defensie

Het ministerie van Defensie voert al een groot aantal jaren een actief beleid gericht op acceptatie en integratie van homoseksuelen binnen de defensie-organisatie.

Uit recent onderzoek¹ is gebleken dat de acceptatie van homoseksuelen binnen de defensie-organisatie de afgelopen jaren aanzienlijk is toegenomen. De Staatssecretaris van Defensie heeft op 1 juni 1999 de resultaten van dit onderzoek aan de Tweede Kamer aangeboden (nr. P/99003301). Het rapport ging vergezeld van beleidsaanbevelingen van een begeleidingscommissie onder onafhankelijk voorzitterschap van prof. dr. P. Schnabel. In zijn brief van 18 november 1999 (Kamerstuk 26 800 X, nr 14) is de Staatssecretaris van Defensie nader ingegaan op het rapport en de beleidsaanbevelingen.

Het onderzoek wees uit dat van een sociaal isolement van homoseksuelen binnen de defensie-organisatie geen sprake meer is. De resultaten van het onderzoek konden worden vergeleken met een soortgelijk onderzoek uit 1992². Voor veruit de meeste defensiemedewerkers bleek de sociale afstand tot homoseksuelen drastisch te zijn verminderd. Desalniettemin kon van een volledige integratie nog niet worden gesproken. Het defensiebeleid, gericht op het bevorderen van een onbevooroordeelde omgang met homoseksuelen en het vermijden van ongewenste gedragingen jegens hen, is dan ook onverminderd voortgezet.

¹ Stoppelenburg, P.A. & Feenstra, G.J. (1999). *De positie van homoseksuelen bij Defensie: een vervolgonderzoek naar de positie van homoseksuelen binnen de Defensieorganisatie*. Tilburg: IVA.

² Ketting, E., Soesbeek, K. (red.) (1992). *Homoseksualiteit en krijgsmacht*. Delft/Utrecht: Eburon/NISSO/IWH.

In alle opleidingen van Defensie is aandacht geschonken aan de acceptatie van diversiteit, waaronder homoseksualiteit. Verder kregen de hulpverleners een cursus deskundigheidsbevordering, waardoor zij beter in staat zijn te constateren of een hulpvraag voortvloeit uit problemen die met de seksuele voorkeur samenhangen. Er is een klachtenprocedure ontwikkeld voor het afdoen van klachten over seksuele intimidatie. Sinds 1994 is er bij de Inspecteur Generaal der krijgsmacht een vertrouwenspersoon homoseksualiteit aanwezig. Er is een gratis telefoonnummer ingesteld voor het melden van gewelds- en discriminatiegevallen. Tenslotte is in brochures en in krijgsmachtdeelbladen regelmatig aandacht besteed aan de positie van homoseksuelen.

4.4 Homobeleid in asielzoekerscentra

Het Centraal orgaan Opvang Asielzoekers (COA) kent geen categoriaal plaatsingsbeleid en heeft dus ook geen specifiek plaatsingsbeleid ten aanzien van homoseksuele asielzoekers. Er wordt voorts geen onderscheid gemaakt in het sanctioneren van ontoelaatbaar gedrag, of dat nu jegens een hetero- of homoseksuele asielzoeker plaatsvindt. Er zijn bij het COA tot nu toe geen gevallen van discriminatie gemeld.

4.5 Homobeleid in penitentiaire inrichtingen

Er bestaat geen specifiek homo-emancipatiebeleid in penitentiaire inrichtingen. Noch bij het personeel, noch bij de gedetineerden wordt gevraagd naar de seksuele voorkeur. Dat behoort tot de privacy van de betrokken persoon.

Voor het personeel in dienst van penitentiaire inrichtingen gelden algemene gedragsregels. Zo is het een personeelslid niet toegestaan een relatie aan te gaan met een gedetineerde. Dit geldt zowel voor heteroseksuelen als homoseksuelen. In voorkomende gevallen worden maatregelen genomen opdat beide personen niet in eenzelfde inrichting werkzaam zijn respectievelijk gedetineerd zijn.

Ook voor gedetineerden geldt geen specifiek homo-emancipatiebeleid. Wel ontvangen de gedetineerden in de penitentiaire inrichtingen voorlichting over infectieziekten, waaronder ook seksueel overdraagbare ziektes. Het beleid dat ten aanzien van AIDS wordt gevoerd is neergelegd in een circulaire van 24 januari 1996, nr. 532656/96/DJI (Nederlandse wetgeving, editie Schuurman & Jordens, deel 100, p. 515 e.v.). Onderlinge seksuele contacten in penitentiaire inrichtingen tussen mensen van hetzelfde geslacht komen voor, maar dit wil niet zeggen dat het telkens om homoseksuele mannen dan wel lesbische vrouwen gaat. Dergelijke contacten vloeien vaak voort uit een gebrek aan seksueel contact met een persoon van het andere geslacht. In bepaalde situaties kunnen gedetineerden aanspraak maken op bezoek zonder toezicht in de penitentiaire inrichting of kan verlof worden verleend. Hierbij wordt geen onderscheid gemaakt tussen heteroseksuele en homoseksuele relaties. De eis die aan een dergelijk bezoek c.q. verlof wordt gesteld is dat er sprake is van een duurzame relatie tussen beide personen.

5. Gezondheidszorg en ziektepreventie

Homoseksuele mannen met veel wisselende seksuele contacten vormen – in tegenstelling tot lesbische vrouwen – een risicogroep voor seksueel overdraagbare aandoeningen (SOA). Binnen de programma's ter voorkoming van HIV-infecties en andere SOA wordt derhalve specifiek aandacht besteed aan homoseksuele mannen. Er zijn verschillende partijen bij de preventie van HIV en SOA betrokken.

De Wet Collectieve Preventie Volksgezondheid legt de verantwoordelijkheid voor de bevordering van gezondheid, waaronder preventie van SOA, neer bij de gemeenten. In de praktijk zijn de GGD's hiermee belast. De activiteiten richten zich zowel op preventie van HIV en SOA als op de bevordering van seksuele gezondheid (het bespreekbaar maken van homoseksualiteit maakt hier deel van uit) en vindt plaats in het kader van de infectieziektebestrijding, de technische hygiënezorg (bijvoorbeeld in de prostitutie), de gezondheidsvoorlichting en -opvoeding en de jeugdgezondheidszorg voor 4-19-jarigen.

De Stichting SOA-bestrijding geeft voorlichting over SOA-preventie en veilig vrijen aan het algemene publiek en specifieke groepen, waaronder mannen met homoseksuele contacten. Daarnaast zijn, behalve de Schorerstichting, ook organisaties als het NIGZ, het NISSO, Rutgers Consult, GGD Nederland en het Aidsfonds belangrijke partners in dit veld. De meeste van deze organisaties worden door VWS financieel ondersteund, rechtstreeks of via ZON en/of het Aidsfonds. Zij richten zich – net als de gemeenten en GGD's – zowel op ziektepreventie als op de bevordering van een gezonde seksualiteit. De activiteiten beperken zich niet tot (massamediale) voorlichtingscampagnes maar omvatten ook implementatie van lespakketten, ondersteuning van intermediairen en ontwikkeling van regionale en doelgroepspecifieke projecten. Daarnaast houdt de overheid laagdrempelige SOA-poliklinieken in stand.

Binnen bovengenoemde preventieactiviteiten wordt specifiek aandacht besteed aan allochtone groepen. Er is onder meer voorlichtingsmateriaal in de eigen taal (bijvoorbeeld anonieme telefonische informatielijnen in verschillende talen) en er is aandacht voor andere culturen bij seksuele voorlichting op scholen. Momenteel wordt verder onderzoek verricht naar de mogelijkheid de HIV- en SOA-preventie nog beter aan te laten sluiten bij allochtone risicogroepen.

Bovengenoemde preventie-activiteiten worden geregeld herzien aan de hand van nieuwe informatie over epidemiologie, gedrag van doelgroepen of nieuwe voorlichtingstechnieken. Een belangrijk signaal is bijvoorbeeld de bevinding van de Amsterdamse drempelvrije SOA-polikliniek dat het aantal syfilis- en gonorrhoe-infecties onder homoseksuele mannen in 1999 flink is toegenomen. Dit wijst op een afname in het veilig vrijgedrag. Nader onderzoek moet uitwijzen of dit vooral het gevolg is van een nieuwe instroom van jonge homomannen die niet veilig vrijen, of dat het vooral de oudere homomannen zijn, die na jaren van veilig vrijen «condoom-moe» zijn geworden. De bevindingen zullen uitermate belangrijk zijn voor toekomstig voorlichtingsbeleid. Overigens kan aan de voorlichtingsboodschap zelf (veilig vrijen) weinig worden veranderd. Het blijft dus de vraag hoeveel effect nieuwe technieken en campagnes zullen hebben.

Tenslotte is aan de Gezondheidsraad gevraagd om VWS – in vervolg op het rapport over HIV-testbeleid bij zwangere vrouwen – te adviseren over de wenselijkheid van een actiever HIV-testbeleid voor andere risicogroepen. Een actiever HIV-testbeleid wil echter ook zeggen dat de overheid nadrukkelijk aandacht schenkt aan de maatschappelijke consequenties daarvan voor HIV-geïnfecteerden, zoals de toegang tot verzekeringen.

6. Sport

In de afgelopen jaren is binnen het sportbeleid van de rijksoverheid op diverse manieren getracht de aandacht voor de sportbeoefening door homoseksuele sporters te vergroten. Zo werd het pilot-project van de Nederlandse sportorganisatie Gay Inte-

gration through Sports & Activities Holland (GISAH), dat in samenwerking met de Nederlandse Culturele Sportbond (NCS) en NOC*NSF is uitgevoerd, gesubsidieerd. Dit project was erop gericht ervaring op te doen met verschillende vormen van integratie van sportbeoefening door homoseksuelen in de sport.

In het project Sport, Tolerantie en Fair Play, dat eind 2000 wordt afgesloten, kreeg het thema sportbeoefening door homoseksuele sporters een plaats in het landelijk actieplan. Incidenteel is in dit verband een bijdrage verstrekt aan voorlichtings- en kennismakingsinitiatieven op lokaal niveau. Incidenteel zijn beperkte financiële bijdragen geleverd aan evenementen en congressen op het gebied van homosport, o.a. Gay Games, Euro Games en het congres Building Bridges van de European Gay and Lesbian Sport Federation (EGLSF). Voor de jaren 1999 tot 2001 is aan de EGLSF, waarin ook GISAH vertegenwoordigd is, een subsidie verleend met als doel versterking van de organisatie, verbreiding van de aandacht voor homosport in Zuid- en Oost-Europese landen en agendasetting in Europees verband.

Een onderzoek, uitgevoerd door het Nederlands Instituut voor Sport en Beweging (NISB) naar de behoefte aan ondersteuning bij homosportverenigingen, wees uit dat de bestaande verenigingen zichzelf redelijk goed kunnen redden en geen extra ondersteuningsvoorzieningen wensen.